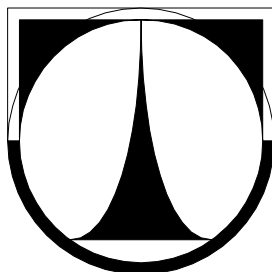

TECHNICKÁ UNIVERZITA V LIBERCI

FAKULTA PŘÍRODOVĚDNĚ-HUMANITNÍ A PEDAGOGICKÁ

Diplomová práce

BELETRISTICKÉ OHLASY SVÁROVSKÉ STÁVKY

THE SVÁROV STRIKE IN FICTION

Technická univerzita v Liberci

FAKULTA PŘÍRODOVĚDNĚ-HUMANITNÍ A PEDAGOGICKÁ

Katedra	Katedra českého jazyka a literatury
Studijní program	Učitelství pro 2. stupeň ZŠ
Kombinace	ČJ -DĚ

BELETRISTICKÉ OHLASY SVÁROVSKÉ STÁVKY

THE SVÁROV STRIKE IN FICTION

Diplomová práce: 08-FP-KČL-005

Autor:	Podpis:
Veronika Hámková	
Adresa:	
Bellušova 1817	
Praha 5	
155 00	

Vedoucí práce:	Mgr. Eva Koudelková, Ph.D.
-----------------------	----------------------------

Počet:

stran	slov	obrázků	tabulek	pramenů	příloh
73	18 037	5	0	0	0

V Liberci dne: 9. 12. 2010

Prohlášení

Byla jsem seznámena s tím, že na mou diplomovou práci se plně vztahuje zákon č. 121/2000 Sb. o právu autorském, zejména § 60 – školní dílo.

Beru na vědomí, že Technická univerzita v Liberci (TUL) nezasahuje do mých autorských práv užitím mé diplomové práce pro vnitřní potřebu TUL.

Užiji-li diplomovou práci nebo poskytnu-li licenci k jejímu využití, jsem si vědoma povinnosti informovat o této skutečnosti TUL; v tomto případě má TUL právo ode mne požadovat úhradu nákladů, které vynaložila na vytvoření díla, až do jejich skutečné výše.

Diplomovou práci jsem vypracovala samostatně s použitím uvedené literatury a na základě konzultací s vedoucí diplomové práce.

Datum 9. 12. 2010

Podpis

.....

Veronika Hámková

Poděkování

Ráda bych na tomto místě poděkovala všem svým dosavadním i budoucím učitelům, díky kterým jsem tím, kým jsem. Především bych pak chtěla poděkovat Mgr. Evě Koudelkové, Ph.D., za její cenné rady, připomínky, ochotu a inspiraci. V neposlední řadě bych také ráda poděkovala své rodině za její podporu, Janě Zelenkové za celkovou psychickou oporu a Janě Palacké za pomoc s jazykovými jevy.

Anotace

Práce je zaměřena na historii svárovské stávky a její ztvárnění v české literatuře i filmu. Tato událost spadá do 19. století, přesněji do března roku 1870, kdy dělníci v Liebiegově bavlnářské továrně ve Svárově stávkovali za zvýšení mezd, zkrácení pracovní doby a proti krutým pracovním podmínkám.

Svárovským bojem se inspirovali někteří čeští spisovatelé, aby tak upozornili na sociální bezpráví, dělnickou otázku a krvavě potlačenou stávku. Patří k nim František Věnceslav Jeřábek, Antal Stašek, Alfréd Technik, Josef Nesvadba a Stanislav Urban. Ve své diplomové práci se opírám o studium pramenů a odborné literatury týkajících se dané historické události.

Klíčová slova

český kulturní a politický život, 19. století, textilní průmysl, rodina Liebiegů, svárovská stávka, česká literatura

Summary

The thesis is focused on history of the Svárov Strike and its interpretation in Czech literature and in movies. The strike was held in 1870. The workers were striking for the rise of wages, shorter working hours and improvement of working conditions. The strike was held in Liebieg's cotton factory in Svárov. Svárov Strike inspired some Czech writers who described social injustice and cruel repressions against strikers. These authors inspired by this theme are František Věnceslav Jeřábek, Antal Stašek, Alfréd Technik, Josef Nesvadba and Stanislav Urban. The study is based on study of resources related to this historical event.

Key words

Czech cultural and political life, 19th century, textile industry, Liebieg's family, Svárov Strike, Czech fiction

Die Annotation

Die Arbeit ist abgezielt auf der Geschichte zu dem Svarov Streik und ihre Ausbildung in der tschechische Literatur auch Film. Die Geschichte zu dem Svarov Streik datiert bis dem 19. Jahrhundert,genauer bis März zu Jahr 1870, wann streiken die Werkleute in Liebiegova baumwolindustriem Fabrick im Svárov wegen der Lohnerhöhung, die Verminderung der Arbeitszeiten und gegen die schlechte Arbeitsbedingungen.Einige tschechische Schriftsteller inspirieren mit dem Lauf der Ereignisse im Svarov, ihre literarisches Werk kämpf die Fragen gegen das Unrecht an und der blutige Streik unterdrückt. Die Autoren git es git es Frantisek Venceslav Jerabek, Antal Stasek, Alfred Technik und Josef Nesvadba sich vertun mit dieser Thematik. Die Arbeit lehnt sich an das Studium das Quellenverzeichnis und die Fachliteratur einschlägig eine historische Begebenheit.

Die Schlüsselwörter

Böhmisch kulturell und politische das Leben, der 19. Jahrhundert, die Textilindustrie, die Familie Liebiege, Der Svarov Streik, die tschechische Literatur

OBSAH

ÚVOD.....	11
1 DOBOVÝ KONTEXT 19. STOLETÍ.....	13
1.1 Stručná historie textilního průmyslu v českých zemích	14
1.1.1 Podnikání rodiny Liebiegů.....	15
2 SVÁROVSKÁ STÁVKA.....	18
2.1 Předpoklady svárovske stávky.....	18
2.1.1 Sociální poměry dělníků.....	19
2.1.2 Průběh a výsledek svárovske stávky.....	20
3 SVÁROVSKÁ STÁVKA V ČESKÉ LITERATUŘE.....	24
3.1 Chronologický přehled knih	24
3.2 František Věnceslav Jeřábek – <i>Služebník svého pána</i>	29
3.2.1 Tematická složka	30
3.2.2 Jazyková složka	35
3.2.3 Hlavní myšlenka díla	36
3.2.4 Zajímavosti.....	36
3.3 Antal Stašek – <i>V temných vírech</i>.....	37
3.3.1 Tematická složka	37
3.3.2 Jazyková složka	43
3.3.3 Kompoziční výstavba	44
3.3.4 Hlavní myšlenka díla.....	44
3.3.5 Zajímavosti	44
3.4 Alfred Technik – <i>Svárov</i>	45
3.4.1 Tematická složka	45
3.4.2 Jazyková složka	51
3.4.3 Hlavní myšlenka díla	51
3.4.4 Zajímavosti: film Karla Kachyni – <i>Pavlinka</i>	52
3.5 Stanislav Urban – <i>Dole hučí Kamenice</i>	52
3.6 Josef Nesvadba – <i>Případ zlatého Buddha</i>	55
3.6.1 Tematická složka	55
3.6.2 Jazyková složka.....	60
3.6.3 Kompoziční výstavba.....	61
3.6.4 Hlavní myšlenka díla.....	61

3.6.5	Zajímavosti: film – <i>Tajemství Zlatého Buddha</i>	62
4	KOMPARACE KNIH.....	63
	ZÁVĚR.....	68
	SEZNAM OBRÁZKŮ.....	70
	SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY.....	71
	SEKUNDÁRNÍ A INTERNETOVÉ ZDROJE.....	73

ÚVOD

V českých dějinách se odehrálo mnoho významných událostí, které našly čestné místo v odborných textech i beletrii. Přestože se svárovská stávka může zdát v porovnání s jinými událostmi v české historii jen nepatrným bodem, pro budoucnost měla veliký význam.

Aby se česká společnost v 19. století stala moderní, musela splňovat tyto podmínky: technický a ekonomický růst a zajištění svobody lidského jedince. Zatímco vývoj v průmyslu byl znatelný, dodržování lidských práv bylo stále nevyhovující. Industrializační rozmach vyžadoval tvrdé a nekompromisní továrníky, kteří zaměstnávali tisíce lidí. Jejich továrny dokážou pojmout mnoho zaměstnanců, ale na úkor jejich bezpečnosti, za cenu nízkých platů, dlouhé pracovní doby a práce v neděli i o svátcích.

Kvůli špatným podmínkám se dělníci pracující v továrnách začali domáhat svých práv. Požadavky, které si kladli, mohly zlepšit jejich životy i postavení ve společnosti. Začali si uvědomovat svou sílu, sílu masy, s níž mohou získat mnohá privilegia. Mohli k nim však dospět pouze tehdy, když se semkli v jedno a stáli pevně při sobě. Tento fakt si uvědomili i svárovští dělníci, kteří pracovali v podmínkách, o nichž jsem se zmínila výše. Svou situaci se snažili změnit stávkou, jež se zapsala do historie dělnického hnutí v Čechách.

Protože svárovská stávka vzbudila v českých zemích veliký ohlas, především mezi dělnickým obyvatelstvem, začalo se o ní psát. Vycházely brožury, letáky, vznikala dramata a romány.

Tato diplomová práce si klade za cíl postihnout zobrazení svárovské stávky v české literatuře na základě analýzy a syntézy vybraných literárních děl. Autoři stávku zobrazovali především proto, aby upozornili na nelidské podmínky, ve kterých museli lidé pracovat. Tématem literárních děl, kterými se budu zabývat, však není pouze vylíčení samotné stávky a jejího krvavého potlačení, ale je to také zobrazení života dělníků v severních Čechách, dělnické otázky, konfliktu s bohatým podnikatelem, lidské síly, odhodlanosti, odvahy a dalších dobových souvislostí s ní spjatých.

První dílo, jež zobrazovalo svárovské události a dělnickou problematiku, je drama Františka Věnceslava Jeřábka *Služebník svého pána*. Autor žil v době, v níž se dělnické bouře odehrávaly, což mělo podstatný vliv na autentičnost, poutavost

a aktuálnost. Ve Staškově románu *V temných vírech* byla a je pro čtenáře příliš složitá kompozice. Kvůli komplikovanému románovému uspořádání je kniha opomíjena. Technikovým záměrem v knize *Svárov* byla bezesporu propagace dělnické otázky. V dílech *Dole hučí Kamenice* a *Případ Zlatého Buddhy* nebylo jejich hlavním cílem podněcovat u čtenářů zájem o dělnickou otázku, ale spíše šlo o zakomponování zajímavého motivu do krásné literatury.

Dílům, která jsem zmínila výše, se budu věnovat v jednotlivých kapitolách. Čtenář by si měl uvědomit, že některé odborné práce byly napsány v době, kdy v Čechách vládl komunistický režim, a proto musí mít na zřeteli jejich ideologický podtext a politické podbarvení.

Diplomová práce je rozdělena do čtyř hlavních kapitol, které jsou členěny na podkapitoly. Považovala jsem za důležité do práce včlenit také dobový kontext, život a podnikání barona Liebiega. Za nedílnou součást práce pokládám také informace o textilním průmyslu a o svárovské stávce, na kterou nahlížím jakožto studentka dějepisu i z hlediska historického. Souhrn těchto informací zasadí téma do širších souvislostí.

1 DOBOVÝ KONTEXT 19. STOLETÍ

V 19. století procházely české země výraznými změnami a mnohými problémy. Narůstaly nejen rozpory mezi Čechy a Němci, ale přibývaly i neshody v české politice, konkrétně došlo k rozdělení politické sféry na mladočechy a staročechy.

Roku 1866 Rakousko bojovalo v prusko-rakouské válce a bylo tvrdě poraženo, důsledek byl dalekosáhlý: nemohlo dále rozhodovat o budoucnosti Německa.¹ Oslabení Habsburské říše využily Uhry, které dosáhly obnovení uherské státnosti, a roku 1867 došlo k rakousko-uherskému vyrovnání. Česká politika i široká veřejnost se soustředily na vytvoření vlastních státoprávních požadavků. Prvním a zásadním krokem k získání samostatnosti měly být tzv. fundamentální články. Ty měly zajistit česko-rakouské vyrovnání. České země by tak dosáhly národní rovnoprávnosti. I když ne takové, jaké dosáhly Uhry. Avšak pod nátlakem nejen německého obyvatelstva císař František Josef články zamítl. Druhým, neméně důležitým, krokem měla být korunovace císaře českým králem. Tento akt se neuskutečnil a František Josef příslib korunovace zrušil.

Tak neslavně skončily snahy politiků o státní rovnoprávnost vůči Rakousku. Je však podstatné zmínit důležité „drobečky“, které se opět staly trnem v oku německého obyvatelstva. Patřila k nim jazyková nařízení² a rozdělení pražské Karlo-Ferdinandovy univerzity na českou a německou. Rozdělení bylo pro českou veřejnost velmi důležité, neboť se česká vědecká činnost stala centrem veškerého pokroku. Politika ovlivňovala každodenní život jak vysoké inteligence, která žila ve městech, tak i drobných zemědělců žijících na vesnici.

¹ Prusko-rakouskou válkou se mělo rozhodnout dlouholeté soupeření Pruska a Rakouska v Německu. Tím, kdo vyprovokoval válku, nebyl nikdo jiný než pruský ministerský předseda Otto von Bismarck. Jelikož Prusko vyhrálo válku, bylo mu Rakousko nuceno postoupit Holštýnsko, Hesensko-Kasselsko, Nasavsko a Hannoversko. Prusko tímto tahem získalo německé státy, a tudíž i výsadu o Německu rozhodovat. Po francouzsko-pruské válce mohlo být roku 1871 vyhlášeno Německé císařství. Takto silnému územnímu celku byla otevřena cesta k 1. světové válce.

² Jazyková nařízení – jednalo se o Stremayrova jazyková nařízení z roku 1880, podle nichž se měl český jazyk zrovnoprávnit s jazykem německým, ale pouze v tzv. vnějším úřadování (správní úřady a soudy v Čechách a na Moravě měly odpovídat na česká podání česky a na německá německy, ale korespondence mezi úřady měla zůstat německá). Tato jazyková úprava našla nepříznivou odezvu u Němců (Němci neuměli většinou ani mluvit, ani psát česky a byl pro ně velký problém se češtinu naučit, a tak narůstal ve správě větší počet česky mluvících úředníků. To se samozřejmě nelíbilo německému obyvatelstvu).

Pro 19. století je charakteristická industrializace, technický rozmach, rozvoj dopravy, konkrétně výstavba sítě železnic a zemědělství, zlepšovala se zdravotní péče, stoupala kulturní úroveň, města se rozrůstala a získávala moderní vzhled.

Nejen politické a industrializační aspekty byly důležité, ale také umělecká činnost, jež často reagovala na politické poměry v monarchii, se stala podstatnou součástí denního života. V literatuře se prosazovali májovci, ruchovci a lumírovci, výraznými osobnostmi byli Vítězslav Hálek, Jan Neruda, Svatopluk Čech, Alois Jirásek, Josef Václav Sládek, Jaroslav Vrchlický a mnoho dalších.³

Český kulturní život byl v devatenáctém století velmi bohatý a pestrý. O tomto období bylo již mnoho napsáno, ve školních učebnicích dějepisu je mu věnována podstatná část učiva a ještě dnes se spisovatelé, historici a umělci k tomuto tématu vracejí, studují ho, ztvárňují a píší o něm.

I když nejsou hlavním tématem mé diplomové práce tyto informace, považovala jsem za podstatné je včlenit do této kapitoly a zasadit tak svárovskou stávku do širších souvislostí.

1.1 STRUČNÁ HISTORIE TEXTILNÍHO PRŮMYSLU V ČESKÝCH ZEMÍCH

Svárovská stávka je neodmyslitelně spojena s textilním průmyslem, neboť účastníci stávky byli zaměstnanci textilní továrny. Průmysl patří k tradičnímu odvětví v českých zemích, proto považuji za vhodné uvést jeho stručnou historii.

V dobách, kdy se již odbouraly staré středověké právní zvyklosti, bylo základní formou průmyslové výroby cechovní řemeslo, jež se v 18. století stávalo nevýdělečným a brzdilo průmyslový rozvoj země. Začínaly vznikat manufaktury, které byly schopny pojmout mnoho zaměstnanců, vyrobit více produktů, výroba byla vnitřně rozdělena, do práce byly zapojeny jednoduché stroje poháněné vodní silou, později párou.⁴ Stroje usnadňovaly a urychlovaly práci a nahrazovaly mnoho zaměstnanců. Na druhé straně se obecně zhoršovaly pracovní podmínky.

³ KVAČEK, Robert: *České dějiny II.*

⁴ V českých zemích byl parní stroj poprvé zaveden až roku 1823.

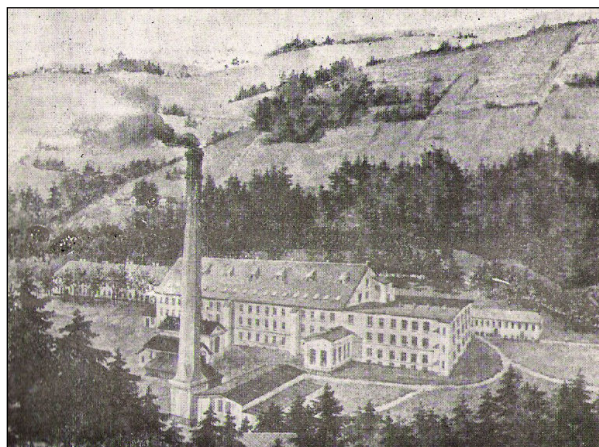
V manufakturách musely pracovat ženy i děti, mzdy byly nízké, hygienické podmínky se stávaly neúnosnými.

V 18. a 19. století se stala nejdůležitější oblastí průmyslového odvětví textilní výroba. V hospodářsky nejpokročilejší Anglii docházelo k revolučním změnám ve výrobní technice, a proto získala v průmyslu vedoucí postavení před ostatními zeměmi.

Plátenictví, jež bylo typické pro českou oblast, zaostávalo za anglickým soukenictvím a bavlnářstvím. V Čechách se nejdůležitější soukenickou výrobní oblastí stalo Liberecko. V tomto kraji pracovalo nejvíce soukenických mistrů a továrny zaměstnávaly nejvíce zaměstnanců.⁵ Proto mělo Liberecko nejvyšší produkci plátna a dalších látek.

1.1.1 PODNIKÁNÍ RODINY LIEBIGŮ

První soukeničtí mistři přišli do oblasti Liberecka koncem 16. století. Zpracovávali

Obr. 1: Textilní továrna v Haraticích

vlnu nejen z místních ovčínů, ale také vlnu dováženou například z Anglie. S kvalitním sukem obchodovali prodejci na výročních trzích. Význam tohoto obchodu narůstal a Liberec získal privilegium založit soukenický cech.

Po třicetileté válce došlo k prudkému poklesu výroby.

Důvodem byla početná emigrace, jež byla zapříčiněna protireformací. Ač hospodářská situace byla nepříznivá, Liberec se stal v 18. století největším výrobcem sukna v Čechách. Ani jemu se však nevyhnula modernizace a cechy musely být rušeny.

Prvním průkopníkem, který zavedl tovární výrobu suken, byl Johann Georg Berger. Na něj navazovali další obchodníci, ale nikdo z nich nedokázal přeměnit manufaktury na větší továrny a jejich společnosti zase zanikaly. „Králem“ textilní

⁵ BERÁNEK, Jan: *Svárovská stávka*.

tovární výroby se stal až Johann Liebieg se svou firmou. Ta se stala základem pro pozdější libereckou Textilanu.

Obr. 2: Johann Liebieg

Johann Liebieg se narodil 7. května roku 1802 v Broumově do rodiny uznávaného soukenického mistra Adama Franze Thomase Liebiega jako třetí z osmi dětí. Vyučil se u svého otce soukeníkem, přestože si maminka přála, aby se stal knězem. Po dokončení školy odešel do světa na vyučenou. Zalíbilo se mu v Liberci, kde si se svým bratrem Franzem založil obchod. Společně se vydali na dlouhou cestu do Anglie. Cílem jejich cesty měla být „špionáž“. Chtěli poznat tamější vyspělou výrobu látek a stroje, které Angličané využívají při výrobním procesu. Po návratu koupili od bankéře

Balabena továrnu v Liberci a začali vyrábět vlněné látky. Podnik se začal rozrůstat a bratři bohatli, zakládali nové továrny a rozšiřovali ty dosavadní, modernizovali zařízení, jejich kapitál rostl. Roku 1833 se bratři Liebiegové rozešli a začali podnikat každý zvlášť. Franz nebyl v podnikání nijak úspěšný, v obchodu se lépe dařilo Johannovi. Se svou sestrou a jejím mužem založili společnost Johann Liebieg & Comp. Firma neměla v Čechách konkurenci, zboží vyvážela do Německa, Spojených států amerických, Turecka, Španělska, Itálie, Indie, na Filipíny...⁶

V roce 1845 založil Johann tkalcovnu a přádelnu bavlny ve Svárově.⁷ Nebylo to bezhlavé rozhodnutí. Svárov byl příhodným místem proto, že zde byla levná pracovní síla a silný vodní tok – řeka Kamenice. Okolí bylo velmi chudé, nebyla zde možnost většího výdělků. Lidé chodili za prací daleko do průmyslovějších oblastí. A ani zemědělství neuživilo místní obyvatele. Z těchto důvodů Liebieg předpokládal, že bude velký zájem o práci a s lidmi se bude lépe manipulovat, neboť si za každou cenu budou chtít udržet alespoň nějaké zaměstnání.

Liebiegové nepodnikali pouze v textilním průmyslu, vlastnili také lomy, rozsáhlé statky, hostince, mlýny, dokonce se mohli chlubit i vlastní bankou. Johann Liebieg se

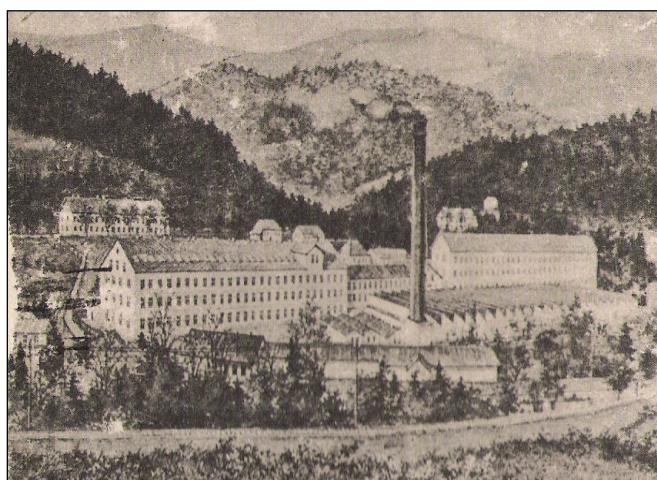
⁶ BRUNCLÍK, Zdeněk, VINKLÁT, Pavel: *150 let hospodářské komory v Liberci*.

⁷ Stanislav Urban ve svém díle *Dole hučí Kamenice* uvádí, že zakladatelem nebyl Johann Liebieg, nýbrž Josef Pochmann.

těšil přízni Habsburků. Byl povýšen do rytířského stavu, jeho rod získal dědičné baronství, obdržel vyznamenání.⁸

Do znaku si Liebiegové dali heslo „Per laborem ad honorem“ (Prací ke slávě).⁹ Bohatství Johannu Liebiegovi nepřinesl jen jeho obchodnický um, ale také jeho špatné zacházení a bezcharakterní jednání se zaměstnanci. Na úkor dělníků se rozrůstal jeho majetek. Nikdy nedokázal náležitě ocenit jejich úsilí a tvrdou práci, již vykonávali nepřetržitě každý den.

Nelze mu však upřít podíl na přeměně liberecké krajiny a části severních Čech, kde se zasloužil o rozvoj železniční dopravy a vznik mnoha nových silnic. Díky němu

Obr. 3: Svárovská továrna

se český textilní průmysl vyhoupl na světovou špičku, na které se po dlouhá léta udržel.

Liebieg patřil mezi první podnikatele, kteří začali stavět pro své zaměstnance tovární domy. Budovy byly podobné dnešním vojenským kasárnám. Někomu se může zdát, že šlo o šlechtné gesto, ale

nic nebylo takové, jak se na první pohled zdálo. Byty byly malé s jednou místností. Nájem byl drahý a Liebieg často vyhrožoval, že pokud dělníci nezaplatí pokuty za nedodržení plánu výroby, vypoví je z bytu. Tímto způsobem si je k sobě připoutával ještě více, činil je závislými na práci v továrně. Stavba domů byla pro Liebiega velmi výhodnou investicí jak z hlediska peněžního zisku, tak z hlediska získávání pracovních sil.

⁸ KARAUSOVÁ, Marie: *Svárovská stávka*.

⁹ Tamtéž, s. 13.

SVÁROVSKÁ STÁVKA

2.1 PŘEDPOKLADY SVÁROVSKÉ STÁVKY

Svárovská stávka, dnes nepříliš známá, ale pro literaturu a historii značně podstatná událost, nebyla první stávkou v Čechách, ale v poměru k ostatním té doby byla největší a nejkrvavější. V bojích za zlepšení svého postavení vzájemně spolupracovali čeští i němečtí dělníci.

Obr. 4: Památník svárovské stávky ve Velkých Hamrech

Spojení těchto dvou sil bylo poprvé doloženo v liberecké lednové stávce z roku 1870, kdy dělníci usilovali o zachování výše dosavadních mezd, neboť jim je chtěli zaměstnavatelé o 10 % snížit. Další, únorovou stávkou si dělníci vymohli dvanáctihodinovou směnu oproti původní šestnáctihodinové a zvýšení mezd, avšak Liebieg prohlásil některé církevní svátky za pracovní dny a zvýšil požadavky na plnění úkolů daleko za hranici jejich reálné splnitelnosti. Dělníci tak museli platit vysoké pokuty za nedodržení stanovených denních cílů. Zvýšení platů se v podstatě nekonalo kvůli nepřiměřeným

pokutám a ani příslib zkrácení pracovní doby netrval příliš dlouho.

Nepokoje se objevovaly v Liberci, Železném Brodě, Haraticích, Brně a na dalších místech v českých zemích, ale také ve Vídni. Stávkovali soukeníci, bavlnáři, horníci, tesaři, zedníci i pekaři.¹⁰

¹⁰ KOŘALKA, Jiří: *Vznik socialistického dělnického hnutí na Liberecku.*

2.1.1 SOCIÁLNÍ POMĚRY DĚLNÍKŮ V LIEBIEGOVÝCH TOVÁRNÁCH

Jednou z nejdůležitějších příčin svárovske stávky byly špatné sociální poměry dělníků a jejich rodin, do toho lze zahrnout i kruté chování mistrů vůči pracujícím v továrnách, nelidské a kruté podmínky, v nichž museli lidé nejen pracovat, ale i žít.

Postavení a sociální poměry dělníků v jednotlivých Liebiegových továrnách byly odlišné. Nejhorší pracovní a životní podmínky byly ve Svárově a Haraticích,

Obr. 5: Pamětní deska svárovske stávky ve Velkých Hamrech

příznivější v Liberci. Tady si dokonce dělníci vymohli desetihodinovou pracovní dobu. Lepší sociální poměry libereckých dělníků byly dány tím, že v továrnách bylo více německých dělníků, kteří byli politicky vyspělejší, udržovali styky se sousedním Německem, byli pevněji semknuti a dokázali se důsledněji domáhat svých práv. I životní podmínky

byly v Liberci příhodnější.

Většina obyvatel v horských oblastech se musela živit kromě zaměstnání v továrnách ubohým zemědělstvím. Téměř každá rodina vlastnila maličké políčko, na kterém pěstovala brambory. Nicméně, i z toho mála co měli, museli odvádět vysoké daně a poplatky. Přestože se zemědělství jako způsob obživy neosvědčilo, lidé políčka dál obdělávali, aby měli alespoň co jíst. Brambory se staly nejdůležitější potravinou v dělnických domácnostech, téměř každý den se objevily na stole. Další dostupnou potravinou byl chléb. Drahé potraviny, jako bylo maso, máslo, vejčeka a mnoho dalších, byly pro většinu rodin nedostupné. Chléb, mouku a ostatní potraviny byli dělníci nuceni kupovat v Liebiegových obchodech.

V továrnách pracovali muži, ženy i děti. V 19. století nebyly dětské pracovní síly výjimkou, postupně však dělníci dosáhli toho, že se počet zaměstnaných dětí

snížoval, až po čase vymizel. Dnes je téměř nezjistitelné, kolik dětí v Liebiegových továrnách pracovalo, ale některé prameny¹¹ uvádějí, že mohlo jít až o tisíc dětí ve věku do osmnácti let. Samozřejmostí bylo, že děti a ženy dostávaly méně peněz než muži, i když vykonávaly stejnou práci.

Děti i dospělí pracovali denně až šestnáct hodin, většinou neměli ani polední přestávku. Pracovalo se i v neděli a o svátcích. Z tohoto důvodu nemohla rodina fungovat jako taková. Starší děti pracovaly v továrnách místo plnění povinné školní docházky. Děti, které byly příliš malé na to, aby mohly v továrně pracovat, zůstávaly samy doma celý den nebo si je matky braly s sebou do továren. V továrnách to pro ně nebylo bezpečné a často u nich docházelo k úrazům, někdy i smrtelným.

Hygienické podmínky v továrnách byly velmi špatné. V zimě se budovy vytápěly pomocí potrubí, které bylo zabudované v podlahách. Aby Liebieg ušetřil co nejvíce peněz, továrny nechával vytápět jen zřídka a poměrně málo. V létě bylo naopak uvnitř značně teplo a vlhko a tím se vytvářely vhodné podmínky pro rozmnožování různých bakterií a šíření chorob. Nejčastější nemocí byly souchotiny (dnes tuberkulóza).

Ani dělnická obydlí na tom nebyla nejlépe, převážná část z nich byla velmi chatrná. Obydlí se většinou skládalo pouze z jedné světnice, ve které se spalo a vařilo zároveň. Zřídka mělo více místností, někdy bylo patrové. Na půdě lidé skladovali potraviny a seno, spát se tam nedalo. V zimě nebylo čím topit. Kdo chtěl dříví, musel si pro něj chodit vysoko do hor.

Důsledkem uvedených sociálních poměrů dělníků byly nepokoje, které 31. března roku 1870 vyvrcholily ve svárovské stávce.

2.1.2 PRŮBĚH A VÝSLEDEK SVÁROVSKÉ STÁVKY

Jak už jsem zmínila výše, stávce z 31. března 1870 předcházelo již několik jiných stávek, především v Haraticích. Dělníci z Haratic přemluvili ke stávce i dělníky ze Svárova, neboť si uvědomili, že jen tak budou silnější a jejich stávka bude mít větší váhu.

¹¹ Jan Beránek ve své knize *Svárovská stávka* uvádí, že v roce 1856 pracovalo v továrnách v Liberci, Haraticích a Svárově přibližně 1000 dětí. Marie Karausová ve *Svárovské stávce* došla k závěru, že jen ve svárovské továrně pracovalo těsně před stávkou kolem 473 dětí.

Spory mezi vedením svárovské továrny a dělníky vyústily v neúnosnou situaci v dopoledních hodinách 30. března. Dělníci, kteří stávkovali v předešlých dnech s Haratickými, byli propuštěni. Na jejich místa postavil ředitel svárovské továrny Palme malé chlapce. Takové jednání mělo zastrašit další zaměstnance, kteří by chtěli stávkovat. Nikoho tím však neodradil, ba naopak. Odpoledne dělníci zjistili, že nedostali smlouvenou mzdu, kterou si vymohli v únoru, a že platy byly sníženy. Ředitelství se všemožně bránilo a ujišťovalo je, že je vše v pořádku, že únorová smlouva je z jejich strany řádně dodržována. Dělníci, již se doposud nepřidali ke stávkujícím, tak učinili. Práci zastavilo na 1 200 z nich. To byla téměř celá továrna.¹²

Vybrali si své zástupce – Jana Holana, Antonína Jiráka, Josefa Ducháčka, Petra Petříčka a Petra Synovce. Ti se odebrali vyjednávat s vedením. Požadovali upravení mezd od lokte¹³ a zavedení pracovních knížek, do nichž by se zapisovalo, co má kdo za úkol, kolik z úkolu již odpracoval a jakou za to dostane mzdu. Podle těchto knížek by si dělníci mohli kdykoli zkontrolovat, kolik dostali peněz a za co. Prakticky by tak vymizel systém pokut a prémie. Vedení továrny by ztratilo možnost pokutovat dělníky, aniž by ti o tom věděli. Takový požadavek se řediteli Palmemu nelíbil. Vykázal deputaci z továrny a nechal na dělníky zavolat četníky.

K tragickému vyvrcholení stávky došlo 31. března 1870. Svárovští dělníci žádali o pomoc dělníky z okolních továren. Ti, i přes blokádu vojskem, přišli svárovským na pomoc. Stávkujících bylo několik tisíc. Okolí továrny bylo obsazeno rovněž četníky. Dělníci chtěli znovu vyjednávat s ředitelem, sepsali požadavky, ale do továrny se nedostali. Četníci dostali rozkaz použít na stávkující zaměstnance bodáky. Při prvním střetu byl usmrcen František Bartel z Popelnice. Jelikož se dělníci neuklidnili a házeli po vojácích kameny, začali vojáci i četníci střílet. Tentokrát byl zabit Josef Linhart ze Smržovky a malý Ludvík Süß, jemuž bylo deset let. Ludvík se stávky neúčastnil, zasáhla ho zbloudilá kulka, když si hrál doma v chalupě. Po vážných zraněních zemřeli Jáchym Fišer, Pavla Linková, Josef Pavlata a František Duňka. Stovky dělníků byly zraněny, docházelo k zatýkání, lidé byli ještě více pobouřeni.

¹² BERÁNEK, Jan: *Svárovská stávka*.

¹³ Mzda od lokte – dělníkům byly stanoveny úkoly, které museli splnit, v kusech látek různých velikostí, ale mzda za ně byla stejná. Proto chtěli dělníci, aby jim byla mzda vyměřena podle loktů, nikoli podle počtu kusů.

Přestože stávka skončila smrtí sedmi lidí, nebyl to boj marný. V okolí vyvolala střelba nevoli, dělníci se k sobě více semkli.

Pohřeb zastřelených dělníků a malého Ludvíka proběhl 4. dubna roku 1870. Průvod dělníků se ubíral k Držkovu, k hromadnému hrobu, v němž měli být dělníci pohřbeni.¹⁴

Stroje v továrnách se rozbíhaly jen pozvolna a lidé se vraceli do práce. Heinrich¹⁵ Liebieg byl nakonec přinucen učinit dělníkům určité ústupky. Výši mezd musel vrátit do původního smluvního ujednání, které si vymohli dělníci stávkou v únoru. Nesmyslné pokuty, udělované za nesplnění denního úkolu, byly zrušeny. Poslední příslib, jež Liebieg musel dodržet, bylo odvolání ředitele Palmeho z vedení továrny.

I když stávka přinesla mnohá pozitiva, museli dělníci nést za své činy následky. Ty se dostavily v podobě soudu, jenž se konal v Mladé Boleslavi v období od dubna 1870 do února roku 1872. Hlavním cílem soudního přelíčení mělo být zastrašení dělníků, kteří by se chtěli nadále spolčovat a stávkovat proti svým zaměstnavatelům.

Státní zástupce nechal obžalovat téměř dvacet osob. Provinili se zločinem vzpoury, kladením odporu při četnickém zásahu a fyzickým napadáním četnictva. Obžalovaní dělníci byli odsouzeni k těžkému žaláři, některým byly uloženy mírné tresty na svobodě a někteří byli osvobozeni.

Ač se může zdát, že dělníci stávkou nic nedokázali, není tomu tak. Ostatní továrníci ze strachu před masovými stávkami a silou dělnictva přistupovali na požadavky svých zaměstnanců, kteří si většinou nárokovali zkrácení pracovní doby či zvýšení mezd. Vrcholem dělnických snah bylo vydání koaličního zákona 7. dubna 1870, kterým se stávky legalizovaly.¹⁶

Je možné se domnívat, že si baron Heinrich Liebieg peněžními obnosy získal soud na svoji stranu, a tak se se svými společníky vyhnuli obžalobě. O tomto tvrzení můžeme pouze spekulovat, ale vzhledem k tomu, že byl baron bohatý muž a všemožnými způsoby se snažil očistit své jméno, můžeme tuto spekulaci pokládat za pravděpodobnou – na trestné lavici měl přece sedět i on a četníci, kteří bezdůvodně stříleli do lidí. Mezi obžalovanými se však Liebiegovo jméno neobjevilo, stejně tak ani ředitele Palmeho ani nikoho z četníků.

¹⁴ KARAUSOVÁ, Marie: *Svárovská stávka*.

¹⁵ Po smrti Johanna Liebiega roku 1869 převzal svárovskou továrnu jeho syn Heinrich. Ani za jeho působení se pracovní podmínky zaměstnanců nezlepšily. Naopak. Heinrich pokračoval v otcově bezohledném chování.

¹⁶ KOŘÁLKA, Jiří: *Vznik socialistického dělnického hnutí na Liberecku*.

V celém Rakousku našla svárovska stávka veliký ohlas. Její dozvuky se rozšířily až za hranice monarchie. Z brožur, letáků a dělnických listů se o ní dozvěděl každý. Letáky poskytovaly cenné rady pro budoucí stávkující, podněcovaly vyhraňování názorů dělnického obyvatelstva a popisovaly tehdejší postavení dělnictva

3 SVÁROVSKÁ STÁVKA V ČESKÉ LITERATUŘE

Svárovská stávka si získala významné místo v české literatuře odborné i krásné. V této kapitole diplomové práce se zaměřím na zobrazení stávky a jejích literárních představitelů v krásné literatuře. Představím také odlišná pojetí svárovských bouří českými spisovateli.

3.1 CHRONOLOGICKÝ PŘEHLED KNIH

Než provedu jejich samotný rozbor, vytvořím chronologický soupis děl, která se svárovské stávce bezprostředně věnují. Do soupisu jsem zahrnula odbornou literaturu i beletrii. Přehled poslouží čtenáři k lepší orientaci v dílech, jež se věnují svárovským bouřím, a podá základní anotaci knih.

ODBORNÉ KNIHY

Po skončení svárovské stávky se začaly psát a vydávat knihy, brožury, články a letáky věnující se této události. Nedlouho po stávce, ještě v roce 1870, vyšla drobná brožurka *Poměry a události svárovské* od **Mnohoslava TROSKOVSKÉHO**. Mnohoslav Troskovský, vlastním jménem Prokop Hruška, byl železnobrodský okresní tajemník. *Jeho brožurka byla odpovědí na starší německo-české brožury Liebiegovy strany s názvy Die Arbeiter-Unruhen in Swarow – Svárovské nepokoje dělnické (Liberec 1870) a Arbeits-Einstellung und Arbeiter-Revolt – Zastavení práce a dělnické zbouření (Liberec 1870).*¹⁷

Další brožurku s názvem *Bouře ve Svárově. O 31. březnu 1870.* (1926) vydal **Karel CIBULKA**. Je otázkou, zda lze tuto brožurku řadit k odborné literatuře. Co je však na této útlé knížečce hodnotné, jsou zaznamenané výpovědi očitých svědků svárovské stávky. Čtenář ale musí mít na zřeteli, že výroky svědků jsou zaznamenány po více jak padesáti letech, tudíž k nim musí přistupovat obezřetně, protože některá tvrzení mohou být zkreslená a domyšlená. Události jsou popisovány nekriticky a laicky.

¹⁷ *Proces s účastníky svárovské stávky. Katalog k signatuře C 1870/75 fondu Krajský soud Mladá Boleslav, s. 5–6.*

V roce 1951 vydal **Jan BERÁNEK** *Svárovskou stávkou*. Vědecká studie Jana Beránka podrobně popisovala svárovskou stávku ze všech úhlů pohledu. Citoval z velkého množství pramenů, které v tehdejší době nebyly každému přístupné a známé. Čtenář se dočte o podnikání Liebiegů, historii textilního průmyslu, postavení dělníků v Liebiegových továrnách a samozřejmě je popis samotné stávky.

Kniha je politicky podbarvena, jak je možné vyčíst z Beránkova vyjadřování, ale když čtenář odhlédne od ideologického podtextu, získá cenné informace o svárovských událostech.

Jiří KOŘALKA *Vznik socialistického dělnického hnutí na Liberecku* (1956). Svárovská stávka je v Kořalkově díle představena jako část historie, která měla značný vliv na formování socialistického dělnického hnutí na Liberecku, na vývoj dělnických stran a spolků.

Pohled do zákulisí procesu přinesl *Proces s účastníky svárovské stávky. Katalog k signatuře C 1870/75 fondu Krajský soud Mladá Boleslav*. (1956). Obsáhlé dokumenty se týkají procesu s obžalovanými účastníky svárovské stávky. Katalog obsahuje předmluvu, v níž je shrnut průběh stávky, jsou v něm zaznamenány protokoly, výsledky svědků i samotných obžalovaných, usnesení soudu. Přílohy jsou v německém jazyce. I když jde o zápisy ze soudního jednání, musí čtenář i v tomto případě přistupovat k údajům s obezřetností, neboť soud stál při mnoha rozhodnutích na Liebiegově straně.

Nejnovější prací, jež se zabývá stávkou, je kniha **Marie KARAUSOVÉ** *Svárovská stávka*, vydaná roku 1980. Autorka nejvíce čerpala z již zmíněných knih, jde o kompilační práci, ze které se čtenář nedozví v podstatě nic nového. Nicméně na rozdíl od Beránka hodnotí význam svárovské stávky pro budoucí vývoj dělnických hnutí v českých zemích.

KRÁSNÁ LITERATURA

I v beletrii se svárovská stávka dočkala svého zpracování. Jako první napsal již v roce 1870 **František Věnceslav JEŘÁBEK** sociální drama o pěti dějstvích *Služebník svého pána*. Bezohledný šlechtický fabrikant Dornenkron připomíná barona Liebiega, skutečný ředitel továrny Palme je předobrazem postavy ředitele Levinského.

Dalším významným českým spisovatelem, jenž se nechal volně inspirovat toužou událostí, byl **Antal STAŠEK**. Stávku zakomponoval do třídlílného románu *V temných vírech* (1900). I když děj postihuje devadesátá léta 19. století v Praze a Dolanech, připomínají některé literární postavy, zvláště baron Švalbach, skutečné postavy svárovske stávky. Děj románu je zachycen očima dělníků, líčí jejich chudobu a práci v textilních továrnách.

Na složité vztahy mezi členy rodiny Liebiegů se zaměřil **Josef NESVADBA** ve své hře *Milionář Liebieg*, jejíž premiéru uvedlo v roce 1956 Severočeské národní divadlo v Liberci.

Nejvěrnější obraz svárovske stávky poskytl **Alfred TECHNIK** ve své románové kronice nazvané *Svárov* (1960). Nejvěrnější proto, že se zabýval studiem historie těchto událostí, načítal odborné články a knihy, které byly vydány, rovněž čerpal z již publikovaných beletristických knih, jako je například román Antala Staška nebo Jeřábkovo drama *Služebník svého pána*.

Liebiegův faktor je název kapitoly z knihy *Dole hučí Kamenice* (1962), jejímž autorem je bývalý ředitel jabloneckého Muzea skla a bižuterie **Stanislav URBAN**. Je tak dalším příspěvkem k objasnění historie svárovske stávky a jejímu zpřístupnění čtenářské veřejnosti.

Odlišným způsobem zobrazuje stávku ve sbírce tří napínavých příběhů *Tři dobrodružství* (1972) **Josef NESVADBA**. Stávka a postavení dělníků se objevuje na pozadí detektivní zápletky hned v první novele *Případ Zlatého Buddhy*.

V neposlední řadě je nutné upozornit na lidovou tvorbu, která rovněž pracovala s látkou svárovske událostí.

Palmovu a Liebiegovu vinu na svárovske krveprolití a postavení dělníků vystihuje jedna kramářská píseň, která rychle obletěla české země a stala se symbolem nepokojů ve Svárově. Píseň vznikla pravděpodobně bezprostředně po událostech a měla veřejnost informovat a aktivizovat k boji proti bohatým pánům, kteří manipulují s lidmi.

Lexikálně je píseň vyjádřena primitivními výrazovými prostředky. Rým je sdružený.

*Ach světe, ty panuješ, ty ten chudý národ nemiluješ!
Svárovská továrna, ta je hezká, jenže si v ní každý*

dělník stýská.

Dostali na sebe pána zlého, Palmeho, krejčího šamavého.

<i>On, který dříve vymet ledačehož, o tom nevěděli</i>	
<i>Pětadvacet roků pracovali, až si svoje hnáty ochroměli.</i>	<i>praničehož.</i>
<i>Když chtěli, aby jim krejcar přidal, hned na ně rakouské</i>	<i>vojsko vyzval.</i>
<i>Posledního března právě bylo, když do Svárova vojsko</i>	<i>přijelo.</i>
<i>Než ráno vyšla sluneční záře, viděli jsme tu udatné tváře.</i>	
<i>U továrny stojí sami stále a snad neměli žádné kuráže.</i>	
<i>Kuráž musel Palme koupit, než mohli svárovský most</i>	<i>obstoupit.</i>
<i>Dělníci chtěli u Palmeho mluvit, a on poručil do nich</i>	<i>píchat.</i>
<i>Když pátá hodina večer byla, po píchání hned zas střelba</i>	<i>byla.</i>
<i>Lidé utíkali mnoho prudce, každý měl v kapse strčené</i>	<i>ruce.</i>
<i>Po boji ta strašná doba byla, když se nacházela mrtvá</i>	<i>těla.</i>
<i>Ach tu bylo pláče, naříkání, tu viděti na smrt raněný.</i>	
<i>Matky pláčou a ruce spínají, když své známé raněné</i>	<i>viděly.</i>
<i>Manželka nařiká pro manžela, ach jak jsem s dítětem</i>	<i>osiřela.</i>
<i>Palme, ten snad již jest spokojený, že na jeho dělníky dal</i>	<i>stříletí!</i> ¹⁸

Smutnou báseň, jejímž motivem je oslava hrdinství těch, kdo padli v boji proti Liebiegovým nařízením, sepsal mladičkový Rudolf Šilhán. Jeho báseň byla otištěna v novinách ještě téhož roku pod názvem ***Balada o šesti zabitých.***

*Zamlklý kraj obemknutý horami,
 bez konce je modrá dálka nad námi.
 Bílý kostelíček stojí na kopci,
 na hřbitově vedle stlívaj žalobce.
 Na hrobě tu šest¹⁹ jmen v kámen vyrytých
 hlásá, že tu spí šest v stávce zabitých.*

¹⁸ KARAUSOVÁ, Marie: *Svárovská stávka*, s. 76–77.

¹⁹ I když bylo zabito sedm lidí, na držkovském hřbitově je uloženo pouze šest obětí. Malý Ludvík Süß je pohřben na židovském hřbitově v Mladé Boleslavi. Proto se básník zmiňuje jen o šesti zabitých.

*Kámen hnáty jejich tíží ve hrobě,
brání každé mrtvých žalobě.
Ústa zacpána jsou hlínou hřbitova,
ve hrudi kus těžký zůstal olova.
Bez pomsty ti mrtví rady spí,
černá krev na bílých kostech lpí.
A sýček teskně volá v černou noc
a mrtvý cítí svoji malomoc.
Hrud' tlačí hlína, kámen tlačí kost.
ha, bez pomsty tu leželi jsme dost!
Ve hrobě bílé hnáty haraší,
šest stínů se z hrobů povznáší.
Zaskučel vítr z temna hluboce,
psi zavylí ve stínu divoce.
Ze hřbitova zazněl děsný smích,
oněměl kraj hrůzou, strnul, ztich.
Tu ve smích zaúpěla vichřice
a mrtví letí s ní jak litice. –
Baron je v jizbě, sedí sám.
Cože dnes tak divnou úzkost mám?
Co mám to v hlavě za tíhu?
Což jsem svůj klid snad pozbyl na jihu?
Proč padl na mne náhlý strach?
Zved ruku, aby světlo stáh,
hle, v okně bílého cos zahlídne,
v srdci krev sráží se a ustydne,
baron vzhůru drží ztuhlou pěst,
kostlivců se v okně šklebí šest.
Místo očí tmavé díry jen.
Baronu se vydral z hrudi sten,
krvavě se v očích zatmělo,
zvenčí příšerně sem zahřmělo:
„Barone, jsme mrtví ze Svárova!
Vidiš v hrudi ten kus olova?*

Slyšíš, barone, jsi vrah“!
Tucet bílých hnátů tmou se vztáh,
v oknech zatřesklo, jizbou vítr táh,
řinčelo sklo.
Vzteklý smích pak venku burácel,
když se baron k zemi potácel.
Bledý byl jak hosté ze Svárova.
*Ve hrudi měl šest kusů olova.*²⁰

Po přehledu děl, jež se věnují danému tématu, se budu v následujících kapitolách zabývat jejich rozbořem a následně komparací.

3.2 FRANTIŠEK VĚNCESLAV JEŘÁBEK – SLUŽEBNÍK SVÉHO PÁNA

Služebník svého pána je sociální drama o pěti dějstvích. Premiéru mělo v listopadu roku 1870 v Prozatímním divadle, derniéra proběhla v Realistickém divadle roku 1945. Tiskem drama vyšlo roku 1871.²¹

Hru musel začít Jeřábek psát buďto okamžitě po svárovské stávkce, neboť ta se odehrála koncem března a hra již byla nastudována a připravena k uvedení v listopadu téhož roku, nebo již o pár let dříve a svárovskou stávku tam pouze vhodně zakomponoval poté, co proběhla.

Jeřábek se věnoval rozporu mezi bohatými podnikateli, které zastupuje postava Dornenkrona, a dělníky, které hájí vynálezce Budil. Soustředil se na konflikt mezi dobrým a zlým člověkem a vystihl touhu vydělávat peníze za každou cenu bez ohledů na morální a etické zásady.

²⁰ TECHNIK, Alfred: *Svárov*, s. 258–259.

²¹ ČERNÝ, František: *Kapitoly z dějin českého divadla*, s. 133.

3.2.1 TEMATICKÁ SLOŽKA

TÉMA

Hra se zaměřuje na střetnutí dvou odlišných charakterových postav, podnikatele Dornenkrona a chudého vynálezce Budila. V přeneseném slova smyslu jde tedy o boj dobra a zla a o bezostyšné zacházení s lidmi. Autor zprostředkovává divákovi, potažmo čtenáři, mravní hodnoty Budilovy a Dornenkronův morální úpadek, jeho lstivost, vypočítavost, touhu po hmotném majetku a společenském uznání. Už název o leccěms vypovídá, jedná se o vztah „služebníka“ a „pána“.

Děj dramatu je možné rozdělit na dvě základní linie: první linie je tvořena konfliktem vynálezce a podnikatele, druhá linie zobrazuje střet podnikatele a dělnictva.

Témata tohoto díla vystihl i Šalda: *V nejlepších pracích svých – v „Synu člověka“ a v „Služebníku svého pána“ – zvolil si themata široká a ideová, smělá, obecná a hloubavá, jako jsou společenský ústrk a boj, fatalismus a slepá náhodnost společenského postavení.*²²

PROSTŘEDÍ

Čtenář se nedozvídá, v jakém městě či vesnici se děj odehrává a zda je místo smyšlené nebo skutečné. Scény se odehrávají v Dornenkronově domě nebo v jeho továrně. Drama určené pro jevištní (scénické) předvedení obsahuje popisy prostoru omezené na základní, strohé, nic neříkající informace: *Dornenkronův kabinet. Okno se záclonami; stůl, na něm album, pohovka. Dvojí dveře, psací stolek.*²³ Na druhou stranu je čtenáři umožněno, aby zapojil svou fantazii a prostor, ve kterém se dané dějství odehrává, si sám představil.

ČAS

Čas hry je možné určit alespoň přibližně. Jelikož Jeřábek napsal drama okamžitě po vyvrcholení stávky, je možné předpokládat, že se děj odehrává v téže době. Autor

²² ŠALDA, František Xaver. *O věcech divadelních*. Cyklus Jeřábkův, s. 103–110

²³ JEŘÁBEK, František Věnceslav: *Služebník svého pána*, s. 30.

ve hře čas blíže neupřesňuje, zmínka je pouze o velmi chladném počasí, což by mohlo vést k domněnce, že se příběh odehrává v zimních či jarních měsících. Rok se však čtenář z textu nedozví.

PŘEHLED POSTAV A JEJICH CHARAKTERISTIKA

Přestože jsou postavy v Jeřábkově dramatu charakterově bohaté a různorodé, působí především hlavní postavy značně schematicky. Schematičnost postav se neobjevuje jen v tomto dramatu, ale i v následujících dílech, která svárovskou stávku zobrazují.

Hlavní hrdina, vynálezce Václav Budil, je autorem uveden nezvyklým způsobem. Zoufale se vrhá pod kola kočáru, ve kterém sedí Emilie Dornenkronová, žena šlechtice z Dornenkronu, bohatého podnikatele a vlastníka továren. Budilovým jednáním se vytváří celá dramatická zápleтка, na níž je hra postavena. Nabízí se otázka, zda si Budil tímto zoufalým činem chtěl vzít život, nebo se snažil dostat do Dornenkronovy společnosti a blízkosti, upozornit na sebe.

Přestože je chudý, v bohatém prostředí, do něhož je vržen, se chová značně sebevědomě. Svou chudobu připisuje zneuznání a nedůvěře ostatních v jeho osobu i v jeho vědecké schopnosti. Z počátku ho fascinuje Dornenkronova osobnost a je vděčný za finanční pomoc, kterou mu Dornenkron poskytne, avšak ten v Budilovi vidí pouze peněžní zisk. Počínaje touto scénou je Václav Budil vtažen do Dornenkronova světa mocenských a ekonomických zájmů. Přes své trpké životní zkušenosti není schopen prohlédnout Dornenkronův vyděračský záměr a jeho hrané lidumilství.

K rychlému názorovému obratu v Budilově vnímání továrníkova charakteru dochází tehdy, když je poslán, aby donesl do banky jistý obnos peněz. Peníze mají být vyplaceny rodině dělníka Donáta v případě, že by se mu něco stalo při práci u stroje, jež Dornenkron odmítá opravit. Dornenkron raději riskuje smrt dělníka než zastavení výroby.

Budil soucítí s dělníky, kteří se začnou bouřit proti fabrikantovi. Začíná si uvědomovat, že příčiny neštěstí pocházejí ze společenských poměrů, nikoli ze zneuznání: *„Jak to bylo? Za tisíc zlatých se tedy na trhu těžkého průmyslu kupuje a prodává život člověka. Je v tom rozdíl proti barbarství středověku, který dovozoval šlechtici, aby se vykoupil za vraždu pastuchy zlatem? Jaký je rozdíl mezi mnou*

a Donátem? Mína – Mína nestojí než za svazek oplzlých obrázků, vázaných ve zlatě, Donát nestojí než za tisícovku, a jen mne si koupil za slzu útrpnosti – a za tisíc liber šterlinků! Koupil si mě – rozjasňuje se mi v mozku – i já už jsem na kursovním lístku – tisíc liber vážím – desetkrát tolik co Donát – taky papír, jen o trochu větší než ten zde! Kam mne chce jít prodat?“²⁴

K dalšímu střetu Budilovy a Dornenkronovy povahy dojde při udílení cen za vynálezy na výstavě v Londýně. Budilův stroj získá první místo, avšak Dornenkron Budilovi upírá autorství a stroj vydává za svůj vlastní vynález.

Budil se chce vymanit z Dornenkronova područí, když zjišťuje, že v Dornenkronově domě pracuje jeho bývalá žena Mína. Přesto však neodchází, neboť jako „služebník“ je na svém „pánovi“ příliš závislý. Odejde až po ostrém konfliktu s Dornenkronem, který by ho byl zastřelil, kdyby se před Budila nepostavila právě Mína.

Autor nenechá Budila aktivně dál zasahovat proti Dornenkronovi, neboť ho nechá zemřít, jako jediného, při dělnické stávce. Je zastřelen. Jediným výstřelem, který padl. Jeho smrt vyznívá velmi efektně, působivě, hrdinsky až mučednický. Budil náhodou získává vedoucí úlohu v dělnickém povstání. Tento akt není ale předtím nijak vysvětlen, ani nevyplývá z dějové situace.

Postava Dornenkrona, představitele bohaté šlechty, je pečlivě povahově vykreslena. Na začátku dramatu se může čtenáři zdát, že je Dornenkron šlechtetný, lidumilný a hlásá liberální myšlenky: *„Mně šel účel vždycky nad osobnosti. Kdyby ovšem strana na mně požadovala jakékoliv oběti, mé jmění, všechno, čím mohu sloužit. Jsem přesvědčen, že v tomto okamžiku dýchá spokojeněji celý kraj. Všecko se těší s námi, že byl učiněn konec dlouhým sporům a liberální strana s liberálním programem se ujala vedení obce. Jako my se dnes radujeme v tomto našem kruhu, tak slaví jistě tento den celé město, a jsem jist, že dnes není člověka, který by nejásal s námi.“*²⁵

Postupně jsou odkrývány jeho pravé charakterové vlastnosti. V rámci předstírané dobročinnosti se pohotově chápe možnosti pečovat o inteligentního vynálezce Budila: *„... Pak musíme nezištně pomáhat. Sem! Sem! Kristiáne, Marto! Utíkejte na ulici a pomozte tomu raněnému sem, nahoru – a připravte pro něho postel.“*²⁶

²⁴ JEŘÁBEK, František Věnceslav: *Služebník svého pána*, s. 24.

²⁵ Tamtéž, s. 4–5.

²⁶ Tamtéž, s. 5.

„... V dobrých rukou, v příbytku lidumilů, v domě fabrikanta Dornenkrona.“²⁷
V tomto cíleném a předstíraném skutku chce Dornenkron Budila k sobě připoutat a získat jeho vynálezy a z nich plynoucí peněžní zisky pro sebe. Šlechtic si dokáže v hlavě velmi rychle srovnat, jakým přínosem by pro továrnu byl takový stroj. A tak neváhá za Budila provdat svou neteř Josefínu, aby si tímto činem pojistil jeho náklonnost a oddálil jeho odchod.

Dornenkronova bezohlednost se projevuje i ve vztahu k jeho ženě. Vídá se s ní pomálu, jejich manželství je bez citu. Emilii Dornenkronovou vztah s Dornenkronem dohnal k bezohlednosti, zaslepenosti a chladnosti vůči lidem. Je to žena, jež si dokáže užívat pouze hmotných statků, které jí poskytuje její muž. I k Míně, Budilově bývalé ženě, se Dornenkron chová jako k věci. Bezostyšně ji svádí, dává jí nemravné návrhy, ale přitom jí společensky opovrhuje. Dornenkron se chce nic netušící Míny zmocnit a svést ji.

Krutě a bezcitně se chová i k Donátově ženě, která přišla prosit za svého muže. Donát je topič pracující u porouchaného stroje v Dornenkronově továrně. Donátová žádá, aby směl na pár dní přerušit práci, neboť v továrně není bezpečno a mohlo by se stát neštěstí. Dornenkron jakékoli nebezpečí tvrdohlavě popírá a stojí si za svým rozhodnutím: *Budil: ... Myslel jsem, aby se zastavila v pravém křídle práce na dva tři dny, ale pan továrník poručil, aby byly objednávky dodány na minutu.*

Dornenkron: Ano, tentokrát je to nevyhnutelné. Závisí na tom z větší části kredit mých výrobků; nebudu tedy zastavovat práci kvůli rozmaru topičů.

Donátová: ...To se ví, pan ředitel chce pracovat, ať to jak chce dopadne, aby nepřišel o prémii. Ale my chudý dělníci! Milostpane!

Dornenkron: ...pracovat, nebo táhnout, má na vybranou...²⁸

Dornenkronova pýcha, hamižnost, necitelnost a touha ovládnout vše ho nakonec připraví o život. Autor ho navzdory jeho špatnému charakteru nechává zemřít poněkud okázalým způsobem – při hledání tajného plánu, který má zastavit sebedestrukci Budilova stroje. Dornenkron nalézá hledaný spínač na stroji. Ve chvíli, kdy jej zprovozní, však začne stroj v továrně hořet a Dornenkron umírá se slovy: „Bože, milosrdenství! – Soudný den – soudný den!“²⁹

²⁷ JEŘÁBEK, František Věnceslav: *Služebník svého pána*, s. 7.

²⁸ Tamtéž, s. 22.

²⁹ Tamtéž, s. 62.

Problémem tehdejší doby byla emancipace žen. Jeřábek se v dramatu snažil tento faktor zohlednit a zapojit ženské postavy do dění dramatu. Nutno podotknout, že se mu záměr začlenit ženskou otázku do *Služebníka svého pána* úplně nepodařil.

Ženské postavy vystupující ve hře – Budilova bývalá žena Mína, Dornenkronova neteř Josefína a paní Emilie Dornenkronová – jsou nesamostatné – nejsou schopné se vzepřít svému osudu a nevzdorují Dornenkronovým rozhodnutím. Snad jedině paní Donátová, jakožto zástupkyně dělnických žen, je s to čelit šlechticově osobě. Není závislá na společenském postavení a penězích tak jako ostatní ženské postavy, a proto si výstup proti Dornenkronovi může dovolit.

Nejvíce scénických výstupů má Mína, rozhodná, rázná, ale přesto romantická žena. Její poslední výstup, kdy viní Dornenkrona, může vyznít až příliš horlivě, předváděvě, ale přesto silně: „*Vy jste nevinní, vy, vy! Vy máte na svědomí pustý život své ženy, ale vy jste mi zavraždil muže a podívejte se na tu zkrvácenou mrtvolu, podívejte se na mne, podívejte se vpravo, vlevo. Kdo zkracoval dělníkům zaslouženou mzdu, kdo utlačoval chudého člověka? Čistota ženy udržuje národ, a vy jste z budoucích matek dělal děvky a zoufalé čekatelky pelechu hanby. Myšlenka je nejposvátnější majetek, a vy jste tomu člověku zde ukradl jeho největší myšlenku. To žádá mstu! A pomsta přijde. Zaklínám smrtící blesky a volám síly přírody – ať tě zabijí – ve tvých hříších ---zatraceného!*“³⁰

Tím, že představitelky ve hře vystupují poskrovnu a neprocházejí psychologickým vývojem, zaniká jejich výraznost a ustupují do pozadí.

Dalšími nevýraznými postavami jsou dělníci, kterým Jeřábek spíše přisuzuje hnací sílu masy. Ve hře nevystupuje jediný konkrétní dělník.

Postavy mají zobrazovat společenskou příslušnost a sociální poměry. Jeřábek poukazuje na záporné vlastnosti bohatých továrníků a jejich vliv na společnost.

STRUČNÝ DĚJ

Služebník svého pána je drama o pěti dějstvích s proměnou. První jednání se odehrává v Dornenkronově domě, kde bohatí představitelé liberální strany oslavují Dornenkronovo čelné postavení ve straně. V tutéž chvíli se před továrníkovým domem chudý vynálezce Budil vrhá v sebevražedném úmyslu pod kola rozjetého kočáru, ve kterém sedí Dornenkronova žena. Budil je chtě nechtě přiveden do

³⁰JERÁBEK, František Věnceslav: *Služebník svého pána*, s. 57.

továrníkova domu a ošetřen. Když vypoví Dornenkronovi své plány na nový stroj zvyšující výrobu, Dornenkron se Budila ujímá. Jeho cíle však nejsou nezištné. V tento okamžik se Budil stává Dornenkronovým služebníkem.

V druhém dějství se Budil rozhodne, že odejde z továrníkova domu, protože se zde potkává se svou bývalou ženou Mínou, která působí jako vychovatelka Dornenkronovy neteře Josefíny. Josefína ho však přemluví, on nadále setrvává a pracuje na svém stroji. Přichází však první rozpor s Dornenkronem, který odmítá nechat opravit porouchaný stroj a zastavit tak práci na dva tři dny. Zastavením výroby by přišel o peníze, a tak raději riskuje bezpečí dělníků. Ani po rozmluvě s Donátovou, manželkou jednoho z dělníků, jež přišla prosit za svého manžela, nehodlá Dornenkron ustoupit.

Další děj dramatu se vyvíjí nečekaně a má rychlý průběh. Budil dokončí svůj nový stroj a na výstavě v Londýně s ním získává první cenu, avšak Dornenkron mu upírá autorství a stroj vydává za svůj. Druhé dějství končí konfliktem mezi oběma hlavními postavami.

Třetí jednání se nese v duchu začínající stávky dělníků, které vyburcovali Budil s Donátovou. Mezitím se Dornenkron s Levinským – ředitelem továrny – snaží vymyslet, jak získat tajemství Budilova stroje a jak zastavit stávkující dělníky. Nejenže chce továrník získat tajemství stroje, ale také chce získat Budilovu ženu Mínu. Dornenkron by ji téměř znásilnil, nebýt Budila, jenž vtrhl do pokoje a Mínu mu doslova vytrhl z náruče. Dornenkron se rozhodne potrestat Budilovu troufalost a namíří na něj zbraň. Mína mu v tom zabrání. Po této hádce Budil s Mínou odchází z továrníkova domu.

Ve čtvrtém dějství se Budil ke stávkujícím dělníkům přidává, ale po střetu s vojskem jako jediný umírá. V pátém dějství umírá i Dornenkron, který se snažil zabránit sebezničení Budilova stroje.

3.2.2 JAZYKOVÁ ROVINA

Po jazykové stránce je Jeřábekovo drama nevýrazné, jazyk postav není od sebe nijak odlišen, až na cizí výrazy, které používá především sám Dornenkron: *dejeuner* (snídaně), *modus* (způsob), *galanthom* (elegantní, galantní společník), *privilej* (výsada), *intendance* (vrchní správa), *impertinentně* (drzí, vyzývavý), *in puncto*

puncti (v tomto bodě), *liferant...*³¹(dodavatel).³² Z Dornenkronových slov je patrná pýcha, povýšenost a krutost. Dialogy jsou místy strojené a dají se předem předvídat.

3.2.3 HLAVNÍ MYŠLENKA DÍLA

Jeřábek žil v neutěšené, politicky rozpolcené době. České země byly zmítány mnohými konflikty vnějšími i vnitřními. Období průmyslového rozmachu si žádalo podnikatele, kteří si jdou tvrdě za svým. Na jednu stranu jsou bezohlední, ale na druhou stranu zaměstnávají tisíce lidí. A právě z poměru těchto dvou sil vzniká hlavní konflikt a Jeřábek ho ve svém dramatu využívá.

Zaujímá k dané situaci kritický postoj. Vystihuje společenské vztahy, které jsou určovány penězi. Ty přinášejí moc jedným, ale závislost druhým. Líčí životní bídu, z níž se nelze žádným způsobem vymanit a v podstatě ani proti ní bojovat. V dramatu se objevují dělnické požadavky, za které v devatenáctém století skutečně dělníci bojovali. Prvním požadavkem je pracovní volno v neděli a druhým je zvýšení bezpečnosti na pracovišti. Jeřábek však nepostihuje všechny požadavky, které si dělníci kladli.

Autor se věnoval především vyobrazením života bohaté vrstvy lidí. Dělníkům věnuje ve hře jen malou pozornost.

Drama obsahuje kritiku společnosti, státního aparátu a bohatých lidí, kteří díky penězům mají možnost měnit vše podle toho, jak sami potřebují.

3.2.4 ZAJÍMAVOSTI

Drama zpracované jako divadelní představení bylo u obecnstva oblíbené. Hru uvedlo Národní divadlo na zájezdu do Vídně v roce 1892 na První mezinárodní hudební a divadelní výstavě. Režisérem byl Josef Jiří Kolář, který si zároveň zahrál postavu Dornenkrona. Byla přeložena do ruštiny, němčiny, srbochorvatštiny i slovinštiny. Uvedena byla ve Vídni, Záhřebu a Lublani.³³

³¹ JEŘÁBEK, František Věnceslav: *Služebník svého pána*, 62 s.

³² PETRÁČKOVÁ, Věra; KRAUS Jiří a kol.: *Akademický slovník cizích slov*.

³³ ČERNÝ, František: *Kapitoly z dějin českého divadla*, s. 136.

3.3 ANTAL STAŠEK – V TEMNÝCH VÍRECH

Kniha *V temných vírech* vyšla poprvé v roce 1900 ve třech svazcích u Vilímka³⁴. Jedná se o sociální román námětově čerpající ze života podkrkonošských tkalců.

Antal Stašek³⁵ byl povoláním právník a působil v Semilech. Jako právník se stal obhájcem dělníků a drobných zemědělců proti německým bohatým podnikatelům. Časem poznával, že čeští podnikatelé dokážou být stejně draví a bezcitní jako ti němečtí, a začal hájit dělníky i proti nim.

Není obtížné si domyslet, proč se Stašek zabýval tímto tématem a proč mu přirostlo k srdci. Materiál k dílu čerpal ze své praxe, jež mu pomohla lépe poznat podkrkonošské dělníky, jejich život a práci. Právnícké povolání mu umožňovalo účast v politickém životě.

I když se může zdát, že román vůbec neodkazuje na svárovskou stávku, není tomu tak. Pozorný čtenář si všimne jisté spojitosti. V románu jsou zpracované určité okolnosti svárovske stávky a postavy barona Švalbacha a ředitele továrny Majera silně připomínají skutečné postavy svárovských událostí – barona Liebiega a ředitele Palmeho.

3.3.1 TEMATICKÁ SLOŽKA

TÉMA

Tématem románu není zdaleka jen dělnická otázka, jsou tu také další témata, která se vzájemně prostupují a ovlivňují, např.: velké sny a naděje, touha něco dokázat ve vědeckém oboru, nenaplněná vášnivá láska, potřeba se vymanit z dosavadních konvenčních pravidel, odlišnost od ostatních, ideál svobody, opojnost života. Všechny tyto podoby lidského života poznal Stašek během své právnícké praxe a dovedl je plně využít ve své epické tvorbě. Poukazuje na moc německých podnikatelů a jejich sílu ovládat dělníky a státní aparát. Upozorňuje na nebezpečí germanizace.

³⁴ Vilímkovo nakladatelství – založeno r. 1863 Josefem Richardem Vilímkem. V 80. letech 19. st. přebírá podnik jeho syn Josef Richard Vilímkem. Vydávalo Julese Verna, Karla Maye, A. C. Doyla, Jaroslava Haška a mnoho dalších. Stalo se jedním z nejvýznamnějších nakladatelských domů.

³⁵ Vlastním jménem Antonín Zeman

PROSTŘEDÍ

Dějštěm třídlílného románu je malé průmyslové město na Labi zvané Dolany. Stašek popisuje Dolany takto: *Město Dolany se rozkládá po obou stranách Labe v úrodné rovině, nad níž k severu trčí v dáli Krkonoše. Závod je veliký: přádelna, tkalcovna, tiskárna. Vše spojeno k jednotné výrobě pod jedním vedením. Duší je mladý energický Bruno Švalbach.*³⁶ Děj začíná a končí v Praze.

Když Stašek popisuje místo, včlenění do něho i komentář týkající se účastníků děje a vylíčí danou situaci, ve které se nacházejí: ... *Nahoře napravo v prostranném výklenku, jenž byl od ostatní místnosti oddělen dvěma sloupy, stál stůl karbanický, kolem něhož sedělo několik mistrů u mariáše. Křičeli u každého štychu, hádali se o každý halér a drmolili i lámali němčinu, jako když zámečník pracuje rašplí. Byli většinou Češi, ale ve veřejné místnosti nesměli mluvit svým jazykem, nechtěli-li si rozlít ocet. Nejnapadnější z nich byl Zejda, jehož obličej s mohutnými lícními kostmi, s vypouklým čelem a s prošedivělými plnými vousy díval se směle i vyzývavě do světa...*

*U ostatních stolů se pilo, kouřilo, hovořilo. Nahoře nalevo v koutě byl zábava nejživější: sedělo tam se svými muži několik mladších ženštin; jejich tenké hlasy pronikaly z chomolu změteného hospodského ruchu i nad chraplavé zvuky piana.*³⁷

ČAS

Román se odehrává v první polovině 90. let 19. století, v knize se objevuje přímá datace, a to z Bendova deníku: počátek září 1893. Příběh se pravděpodobně odvíjí během jednoho roku a končí přibližně na jaře roku 1894.

PŘEHLED POSTAV A JEJICH CHARAKTERISTIKA

Jelikož se v románu vyskytuje mnoho postav a dějů, vyberu jen ty nejdůležitější a podám jejich souhrnnou charakteristiku. Z důvodu členitosti děje a značného množství postav je kniha obtížná na čtení. Čtenáři činí problém se v postavách orientovat.

³⁶ STAŠEK, Antal: *V temných vírech*, s. 91.

³⁷ Tamtéž, s. 157.

Ústřední postavou je Vladimír Benda, inženýr, vynálezce³⁸ a snílek. Benda má jednoho velkého obdivovatele, svého syna Vladimíra. Hlavními postavami z řad dělníků jsou např. Lamač, Kotrba, Římek..., německé podnikatele zastupuje mladý baron Švalbach a jeho nohsled Majer, ředitel továrny. Jedinými výraznými ženskými postavami jsou Zdeňka Bolková a Berta Rudolfová, obě jsou milenky Vladimíra Bendy. Všichni představitelé jsou hnáni vnitřní silou, chtějí změnit samy sebe, chtějí přetvořit svůj svět. Některé figury vyznívají až pateticky, jsou rozervané, nejsou připravené adekvátně jednat v příhodný čas, neví si rady.

Stašek je vykresluje velmi realisticky, ale přitom romanticky. Jejich životy skončily, aniž by došly svých cílů a snů; Lamač je zastřelen ve vyprovokované hádce, jeho otec se zabije, dělník Pejznoch se oběsí, protože není schopen dál žít svou sedmičlennou rodinu. Stále mu strhávali peníze ze mzdy, až ho dohnali k sebevraždě. Osudy ostatních hrdinů nejsou o nic lepší. Všechny postavy jsou spojeny tajemným *dynamitem* – dělníci chtějí vyhodit Švalbachovu továrnu v Dolanech do povětří.

Se vším souvisí postava inženýra Vladimíra Bendy. Benda navštěvoval vysokou školu technickou. Bydlel u svého strýce, pana Bolka, v jeho domácnosti se potkal se svou první osudovou láskou Zdeňkou, strýcovou ženou. Z jeho strany to byla láska ještě chlapecká, zprvu ji považoval za pouhé rozptýlení. Lákala ho zakázaná žena. Zdeňka se k Vladimírovi obracela spíše z toho důvodu, že začala nenávidět svého starého nemocného muže a hledala útěchu. Ruku v ruce tu šla nenávisť k jednomu muži a láska k druhému. Zdeňčin manžel však jejich románěk odhalil a krutě Zdeňku potrestal – zbil ji. Vladimír Benda se po osudné události od strýce a jeho ženy odstěhoval. Po smrti strýce si chtěl Benda Zdeňku vzít, ale ta odmítla. Oba se dlouhá léta trápili nenaplněnou a nešťastnou láskou. Tak vstupuje do románu Vladimír Benda, utopista a bouřlivák.

Na počátku září roku 1983 se Benda stal koloristou ve Švalbachově továrně v Dolanech. A zde začíná další jeho románěk, který končí volným svazkem a následným „vrácením“ ženy jejímu právoplatnému manželovi. Opět se dostává do osidel zakázané lásky. Benda je neschopný vyřešit svůj vztah k paní Bertě Rudolfové. Je až příliš ponořen do svých iluzivních myšlenek. Myslí si, že bude přetvářet svět a budoucnost, ale nikdy si v ničem neví rady. Chtěl by být hrdinou, ale není ničím než

³⁸ Postava vynálezce vystupuje také ve hře *Služebník svého pána*.

bláznivým osamělým vědcem: „*Nelekej se... Šílenství mé nevede do blázince... spíše do hrobu... Ne můj mozek, ale mé srdce šílí... Však nepochopíš... Byl bych rád, kdyby mně někdo rozuměl...*“³⁹ Není schopen vést dělníky, i když má odvalu a sílu. Ani neví, co si počít s dynamitem, který mu přinesl starý dělník. Má strach si ho schovat doma, je zbabělý. Radši přemluví paní Bertu, ať ho uschová u sebe v domě. Při dělnické stávce, kterou Švalbach vyprovokuje, chce Benda hovořit a bránit dělníky, ale neví jak, nemá organizační schopnosti: „*Hm... takoví jste vy přeučení lidé!... V hlavě tisíce revolučních myšlenek... v ústech náběh hněvem sršících slov proti vládnoucímu pořádku... a když přijde k činu sebumenšímu, strachem se klepe dušička jako malý školáček.*“⁴⁰ Jeho pošetilý čin nikam nevede, naopak, vojsko začne do dělníků střílet.

Na nešťastného, opuštěného a existenčně upadajícího Bendu čeká neblahý konec. Je souzen za domnělou spoluúčast na vydírání barona Švalbacha. Zůstává sám, všemi opuštěn na okraji společnosti. Benda svým vědeckým myšlením předběhl dobu, ale doba nebyla na jeho vědecká bádání připravena.

Jeho syn, Vladimír Bolek, se mu snaží všemožně pomoci. Chce ho zachránit před jeho technickými utopiemi i před společenskými problémy. Sám se však potácí na okraji společnosti. Jde ze zaměstnání do zaměstnání a jeho snem je odejít do Ameriky a vrátit se do Prahy jako bohatý muž. Chová v sobě rebelantské a bouřlivácké představy, ale jediný čin, ke kterému se odhodlá, je vydírání barona Švalbacha. Čin vykonal na otcovu záchranu. Bolek získal spisy o Švalbachově nepoctivém zbohatnutí a nabytí moci a vyhrožuje, že prozradí veřejnosti, jak baronova rodina přišla ke svému jmění. Hrozí jen proto, aby vymámil z továrníka peníze pro svého otce. I když je to čin hodný zločince, svědčí o Bolkově dobrém srdci a vřelém vztahu k otci, kterého poznal až v dospělosti. Peníze nakonec získá, ale otec je nepřijme. Naštvaný a uražený Bolek peníze prohýří, přitom vše prozradí. Po udání se ocitne před soudem. Bolek je odsouzen do vězení na čtyři roky.

V knize vystupuje pouze na začátku a na konci. Autor vtělil jeho přítomnost do knihy dopisy, které si píše s přítelem Jindrou. Postava Bolka je velmi rozporuplná, je citlivý, ale tvrdohlavě dokáže jít za svým cílem, všemožně se snaží pomáhat své matce, se kterou má generační spory. Není slabošský a nebojí se riskovat, i když v tomto případě je to sporné, neboť si byl určitě jistý, že jeho plán na získání peněz

³⁹ STAŠEK, Antal: *V temných vírech*, s. 47.

⁴⁰ Tamtéž, s. 503.

vyjde. Nepočítal s možností prozrazení akce. Nakonec ji prozradil on sám. Poníženě nesl následky za své jednání.

Všemocnou postavou je Bruno Švalbach. *Bruno, mladý baron ze Švalbachů, byl rodem i duchem Němec rázu více pruského než rakouského. Byl ženat, bydlil v Praze, ale zdržoval se často ve Slezsku, kde měla rodina také několik závodů, a přijížděl občas do dolanských továren, jež otec svěřil jeho vrchní správě i doзору. Byl muž asi čtyřicetiletý, statné postavy, červených tváří, jež byly zarostlé narudlými vousy, a kypěl bujarým zdravím. Ze všech pohybů bylo znát, že býval důstojníkem. Zvyk u vojska nabytí a vědomí neobmezené moci činily z něho člověka, jehož každé slovo znělo velitelských rozkazem. Byly v něm všechny vynikající vlastnosti novodobého velmože průmyslového, a co konal, činil v hrdém pocitu vlastní síly. Držel i sebe i všechny, kteří na něm záviseli, v tvrdé, neúprosné kázni a neštítel se k dosažení vytknutých cílů a ni úskoků ani násilí.*⁴¹ Švalbachovo chování připomíná barona Liebiega. Jejich podoba je patrná zvláště z charakterů obou továrníků (jednoho skutečného a druhého fiktivního). Jako ve všech dílech, která se týkají svárovské stávky, i v tomto je postava barona Liebiega značně bezcitná, samolibá, povýšenecká, nelidská a sobecká. Stašek přirovnává továrníka k vládnoucímu panovníkovi: *Z cimbuří novověkého hradu toho vládne novodobý velmož daleko široký svým poddaným, kteří vůči obru cítí svou slabost, svou nicotu. Je neobmezeným pánem strojův a lidí i s jejich duší s jejich myšlenkami.*⁴² Z úryvku je poznatelná jeho síla a moc.

Dělníky, kteří v knize vystupují, dohnal baron buď k sebevraždě, k životu na okraji společnosti (děti s rodinou chodí žebrat, kradou, matky se prodávají na ulici, aby uživily rodiny) nebo k věčnému pijáctví a ztracení. Stávka, jež vyvrcholila v druhém dílu, je krvavě potlačena. Vyprovokuje ji Švalbach s ředitelem továrny Majerem. Zrcadlí neschopnost dělníků organizovat stávku a vést ji. Ještě nejsou dostatečně uvědoměli na to, aby spor mohli vyhrát. Nemají dostatek kázně, nejsou soudržní, nedokáží se postavit sami za sebe, natož za druhé: „*Babo... bačkoro... mne nechat zatknout!*“ *Zařval Římek, prodral se chumáčem k řečníku, jenž seskočil mezitím se stolu, a vyřal mu přes tvář políček. Ti, kdo byli kolem, ujali se ho a vzplál nový oheň. „Dejte příklad a odejděte nejdřív!“ vyzýval úředník Kolandu. Poslechl, sebral se a odcházel. Družina jeho hrnula se za ním. „Skety!“ zuřil za nimi Římek.*

⁴¹ STAŠEK, Antal: *V temných vírech*, s. 162–163.

⁴² Tamtéž, s. 126.

*Ale nenacházel již ohlasu. I ti, kteří stáli při něm, pomalu se vytráceli.*⁴³ Stašek nezobrazoval skutečný stav a vývoj dělnického hnutí, neboť v době, ve které knihu psal a později vydal, byla již dělnická hnutí organizovanější a stávkami skutečně dokázala získat mnohem více než jen krvavé potlačení. Takovým ztvárněním spíše Stašek varuje budoucí stávkující dělníky před problémy, které by mohly nastat.

STRUČNÝ DĚJ

Příběh je velmi komplikovaný a rozsáhlý. Čtenář vstupuje do děje Bolkovým činem – vydíráním barona Švalbacha.⁴⁴ Poznává Vladimíra Bendu a jeho první lásku Zdeňku. Benda odchází do Dolan za prací. Nastoupí jako kolorista ve Švalbachově továrně. Seznamuje se s dělníky a další osudovou ženou, paní Rudolfovou. Paní Berta Rudolfová je manželka Bendova přímého nadřízeného. Benda pořádá přednášky pro dělníky, za něž je stíhán ředitelem továrny Majerem. Lidmi je považován za blázna, protože zkouší létat na svém „létacím stroji“, ale Švalbach s Majerem ho mají za nebezpečného intelektuála a snaží se ho dostat do vězení nebo do blázince. Před blázcem ho uchrání páter Spiridion.

Benda se znovu bezhlavě zamiluje. Jeho mravní hodnoty se naprosto hroutí. Paní Berta k němu uteče od muže. Živoří spolu a přežívají v chudobě. Postupem času se začne paní Berta k Bendovi chovat nevraživě. Není s ním spokojena. Nedostává se jí takového pohodlí, jako měla se svým mužem. Benda to poznává a nechá Bertu odejít. Ta se ke svému muži vrací. Benda zůstává sám, vystřízlivělý ze svých snů.

Vydíráním barona Švalbacha Bolek získá peníze pro svého otce na realizaci jeho vynálezů. Ten je odmítá. Po hádce s otcem peníze prohýří a v opilosti vyzradí, jak je získal. V závěrečném soudním procesu je Bolek odsouzen ke čtyřem letům vězení. Tímto soudem se uzavírá román *V temných vírech*.

VYPRAVĚČ

Staškův autorský vypravěč se v textu stále více subjektivizuje. Už nestojí mimo příběh, ale stává se specifickou postavou. Někde dokonce vstoupí vypravěč do textu, aby on sám (v 1. osobě) podal komentář k příběhu: „*Mně se zdá, že Marijánka*

⁴³ STAŠEK, Antal: *V temných vírech*, s. 200.

⁴⁴ V této části použil Stašek retrospekci.

udělala ,trefu‘.⁴⁵ Čtenáři interpretuje fikční svět. Příběh vypráví v er-formě, je osobní.

3.3.2 JAZYKOVÁ SLOŽKA

Antal Stašek se aktivně věnoval literární činnosti téměř sedm desetiletí. Za tu dobu prošel český jazyk určitým vývojem. Stašek však tomuto vývoji nevěnoval větší pozornost.

V románu se objevují především výrazné a nápadné nářeční prvky, a to zejména jako prostředek přesvědčivější charakteristiky postav či prostředí. Jedná se o nářečí podkrkonošské – např. často se objevuje *t'* u infinitivu (*bylt'*), nebo změna *í* na *ej* (*zejtra, pořádnej, celej*). Tento typ nářeční skupiny je zastoupen v díle nejhojněji. V románu se však vyskytují slova také např. z Moravy nebo ze Slovenska: *juž*, výjimkou nejsou ani slova převzatá z ruského či polského jazyka. Na jiných místech se projevuje Staškův autorský styl: *ondy's*, užívá archaismů. Jazykové prostředky, často Staškem používané, byly přechodníky, např. *zatajiv, nečekaje, připravujíc, bojíc se...* Ty však byly v té době běžné. Mnohdy se vyskytuje shodný přívlastek v postpozici: *stůl karbanický*. Neobvyklým jevem je užití 2. pádu místo 4.: *čeho si přejete / co si přejete*. Tento jev už zastarával, ale Stašek ho nadále užíval. Záměrně užívá mluvu lidových vrstev – *nynčko*.⁴⁶

Staškovy popisné události se vyznačují bohatým obrazným vyjadřováním, množstvím metafor a přirovnání: *Dole blíže dveří stálo piano, z jehož starobou rozervaných útrob vyluzoval chraplavé zvuky...*⁴⁷

Dělníci hovoří nespisovnou češtinou a používají výrazy převzaté z německého jazyka: *fajrum*,⁴⁸ *feláb*⁴⁹ nebo německé výrazy z vojenského prostředí záměrně komolí: *frunta, habták, fajr...*

⁴⁵ STAŠEK, Antal: *V temných vírech*, s. 168.

⁴⁶ CUŘÍN, František: K charakteristice jazyka Antala Staška. *Naše řeč*, 1972, roč. 55, č. 2–3, s. 159–165.

⁴⁷ STAŠEK, Antal: *V temných vírech*, s. 157.

⁴⁸ Nucené volno z práce

⁴⁹ Vojenská dovolená

3.3.3 KOMPOZIČNÍ VÝSTAVBA

Stašek na začátku románu použil retrospektivní kompozici, která souvisí s převažujícím časovým pořádkem vyprávění. S retrospekcí souvisí rámcující kompozice, jež je v románu také využita: celý román je zarámován příběhem Bendova syna Vladimíra Bolka. Jeho příběh udržuje celistvost děje a zachovává tak rozsáhlou konstrukci. Děj je často nepřehledný a nejednotný. V takovém množství příběhů se ztrácí ten hlavní – příběh Vladimíra Bendy. Některé děje, ač jsou pro danou událost důležité, ztrácí svůj smysl a význam.

3.3.4 HLAVNÍ MYŠLENKA DÍLA

Drobné příhody z krčm a ulice jsou dokumentární a realistické. Zobrazují těžký život a sociální problémy chudých vrstev obyvatelstva. Stašek vystihuje, jak bohatým může veliké jmění ničit život, zejména rodinu. Líčí německé průmyslové podnikatele, kteří mají peníze a moc. Moc ovládat státní aparát a lidi kolem sebe.

Přes všechny chmurné barvy, jakými Stašek maloval české lidi a poměry, neztrácel víry v národní budoucnost a jejich nápravu; byl ze selského rodu, který znal z vlastních zápasů s tvrdou hroudou a živly, co znamená ‚a přece se udřelo‘, že je často třeba života si dobýt ze skal pěstí.⁵⁰ Tak to má v životě být. Nevzdávat se a bojovat. A i když vyznívá závěr knihy pesimisticky, přece je patrná jiskra naděje na změnu v lepší budoucnost.

3.4.5 ZAJÍMAVOSTI: CO ZNAMENÁ NÁZEV DÍLA?

Co znamená název *V temných vírech*? Takto tedy znamená nakonec především temné víry v myšlení a jednání inteligentů, kteří se zaplétají neobratně a nešťastně do třídních bojů, aniž přitom jakkoliv pomáhají jejich řešení; svými nejasnými sympatiemi škodí dělníkům, nakonec však hlavně sami sobě. Jde o vzdělané lidi, které už vyvrhla stará společnost, avšak ještě nepřijala tvořící se budoucí společnost.⁵¹

⁵⁰ HÝSEK, Miloslav: *Antal Stašek*, s. 43.

⁵¹ POLÁK, Karel: *O Antalu Staškovi*, s. 68.

3.4 ALFRED TECHNIK – SVÁROV

Není nutné dlouze přemýšlet, proč si Alfred Technik vybral téma svárovské stávky ke zpracování pro svou knihu. Autorovým rodištěm je Smržovka, která leží nedaleko Svárova. Jeho dětská léta jsou poznamenána nekonečným svoláváním dělníků továrními sirénami do zaměstnání. Technik se se zájmem začal blíže věnovat studiu historie svárovských událostí. Vše nakonec vyústilo v knihu příznačně nazvanou *Svárov*, vydanou roku 1960.

Alfred Technik jako jediný z uvedených autorů používá v knize autentická jména osob, místa i čas. Děj knihy se odvíjí přesně podle skutečnosti. S historickou přesností odhaluje běžnému čtenáři obtížný život pracujících lidí v továrnách, jejich sílu, odvahu, bouřlivě krvavou svárovskou stávku a její dopady na společnost i samotné dělníky.

Svárovskou stávku ztvárnil Technik ve formě fikčního textu, v tomto případě v podobě románové kroniky.

3.4.1 TEMATICKÁ SLOŽKA

TÉMA

Technik nepředkládá holá fakta o svárovské stávce a jejím krvavém potlačení, ale vykresluje obtížný život dělníků. Román zachycuje žalostné dětství, kdy i děti musely pracovat v továrnách, a něžnou, křehkou, ale přesto tragickou lásku Pavlínky Linkové a Pavla Žáka, dvou mladých lidí, kteří musí o své místo v životě bojovat.

Tématem díla je mechanismus určitého společenského uspořádání, které omezuje svobodu lidí, a úsilí jednotlivce či kolektivu tento mechanismus změnit nebo odstranit alespoň jeho nedostatky.

PROSTŘEDÍ

Děj se odehrává v obci Svárov, která je dnes součástí Velkých Hamrů, v jeho okolí, částečně i v Liberci a Tanvaldu. Na začátku knihy je velmi výrazné a sugestivní líčení řeky Kamenice. Autor ji popisuje jako živelnou a nespoutanou, zároveň je však cítit určitá nostalgie a smutek: ... *Není k napití, prádlo nevypere, ani*

*dobytku ji nelze podat... Jaká to bývala kdysi řeka! Protékala tudy ještě před léty jako zdravá krev. Bývala svobodná, nespoutaná. Zmařily ji továrny. Posadily se na ni jako pijavice. Vzaly jí zdraví, krásu, barvu. A sílu ji vzaly. Co z ní je? ...*⁵² Kamenice je důležitým motivem. Řeka se prolíná s životy dělníků, autor ji oživuje. To, co vzala továrna řece, vzala i dělníkům. I když obyvatelům továrna poskytovala zaměstnání, vzala jim rodinu, život a svobodu.

Výraznější popisy míst se již v knize nenacházejí. Neobjevují se ani popisy chalup či továrny. V popisných částech využívá autor krátké, stručné až úsečné formulace: *V Hořením Hamru je přivítala studená jizba. Ze všech koutů číšel chlad. Vyhaslá kamna. Pavučiny. Trosky nábytku...*⁵³

*Do vysoka vystlané peřiny a pod oknem truhla se zašlými obrázky. Nad kamny visely porcelánové misky s hliněnými hrnky. Nad hlavou povalový strop.*⁵⁴

Zobrazení není úplně aperspektivní, přesto některé popisné pasáže působí staticky, místa nejsou blíže určená ani jasně popsána. V knize je vytvářen zcela přirozený svět, jenž je fyzikálně uskutečnitelný.

ČAS

Příběh se odehrává během tří let, počínaje rokem 1867, kdy hlavní hrdina Jan Holan přichází se svou rodinou do Svárova, konče rokem 1870 krvavým potlačením svárovské stávky, narozením Holanova potomka a smrtí starého Petra Rydvala.

Kniha jako celek nám představuje dělníkův rok. Koloběh prací, povinností, starostí i radostí, život v nelehkém podhorském prostředí.

PŘEHLED POSTAV A JEJICH CHARAKTERISTIKA

Technik líčí osudy osob individuálně existujících v reálném, historickém světě. Hrdiny románové kroniky jsou dělníci a jejich rodiny. Kniha je zaměřena na průběh dělnických schůzí, na úsilí dělníků vzdorovat Liebiegovi, na snahu zlepšit pracovní

⁵² TECHNIK, Alfred: *Svárov*, s. 10.

⁵³ Tamtéž, s. 17.

⁵⁴ Tamtéž, s. 31.

podmínky a konečně na potlačení stávky, které skončilo smrtí sedmi osob. Pro tuto dokumentárnost je upozaděna charakterová stránka postav.

Hlavní a nejdůležitější postavou z dělnických řad je Jan Holan, mluvčí dělníků a organizátor stávky. Jeho protějškem a protivníkem je bohatý a bezohledný baron Liebieg, vlastník továren. Neméně důležitými postavami jsou šestnáctiletá Pavlínka Linková a mladičský Pavel Žák, skupinu uzavírá starý Petr Rydval, který již není schopen – a ani ochoten – bojovat za lepší pracovní podmínky.

Důležitými vedlejšími postavami jsou děti a staří lidé, kteří nejsou schopni bránit se bohatému podnikateli Liebiegovi, jsou ponižováni a mnohdy konfrontováni s chudobou, těžkým životem a nejednou i se smrtí.

Jan Holan přichází s rodinou do Svárova za prací. Narodil se v Rovensku pod Troskami. V dětských letech odešel do Lomnice, kde se naučil tkalcovskému řemeslu. Zlákala ho však Praha. Pracoval zde jedenáct let, poté se vrátil do Lomnice, kde se oženil s Annou Horáčkovou, s níž měl pět dětí. V Lomnici nevydrželi dlouho, přestěhovali se znovu do hlavního města, protože se Jan domníval, že snáze nalezne práci. Ale nebylo tomu tak. Shledal, že tam není blaze pro každého a že i ve velkoměstě může být velká nouze o práci: ... *Za čas však poznal, že Praha umí být matkou i macechou. Po tři roky se tu rval o práci. Té však nebylo. Na dveře zaťukal hlad...*⁵⁵ Díky přítelově radě a pomoci se stěhují do Svárova, kde se Janovi naskytne příležitost pracovat v Liebiegově továrně. Získá místo Petra Rydvala, který svou práci kvůli pokročilému věku již nezvládá.

Jan má veskrze ušlechtilé vlastnosti, je typ člověka ztělesňujícího určitou životní koncepci a postoje, je obětavý, laskavý, spravedlivý. Typ dělníka, který pomáhá druhým svou činností a bodrostí, odhodláním a silnou vůlí. Všechny jeho dobré vlastnosti, jež autor vztahuje ke všem dělníkům, silně kontrastují s vykořisťovatelským Liebiegem, což umocňuje čtenářovu nelibost, až odpor vůči Liebiegovi. Charaktery postav jsou načrtnuty schematicky, černobílé vidění je v dobové literatuře tohoto typu obvyklé.

Jan se nikdy doopravdy ve Svárově nezabydlel, nenalezl tam skutečný domov. A někteří svárovští obyvatelé se k němu, stejně jako k ostatním nově příchozím, chovali rezervovaně a odměřeně: ... *Příležíci!* – *To slovo slýchal Holan místo pozdravu. Znělo výčitkou. Jako by tu bylo málo lidí! Počítali: čím víc nás bude, tím*

⁵⁵ TECHNIK, Alfred: *Svárov*, s. 20.

*méně budeme mít práce, tím menší sousto. To už známe! Proč nezůstane každý, kde se narodil? Nezkusili jsme? Proto Holana tento svět nezajal. Utíkal z něho...*⁵⁶

Jan často chodíval do Liberce na dělnické schůze a setkání. Jeho žena zůstávala sama doma a starala se o děti, přivydělávala si šitím a spravováním šatů. Jan chtěl změnit postavení dělníků, častokrát navštěvoval starého Rydvala, se kterým o těchto záležitostech diskutoval: „*O to by nebylo, kde je snad drsněji,*“ namítl Holan, „*ale dýchat se chce, najíst se. O to jde, Rydvale, aby na světě bylo spravedlivě a ne tak, jak právě je.*“⁵⁷

Neřídí se nastolenými pravidly, snaží se je změnit, v jednáních s ředitelem továrny je aktivní, nebojí se vyslovit svůj názor, ale když už ho vyjádří, tak s úctou, ne hrubě. Holanovy ušlechtilé rysy, jeho naděje v lepší budoucnost a pevná vůle nakonec stmelí tisíce dělníků, i když tomu nikdy sám nevěřil.

Janovým naprostým opakem je baron Liebieg – bohatý, tvrdý, nesmlouvavý člověk. O dělnících si myslí, že jsou přízemní, primitivní tvorové, ač se tak nevyjadřují ani nechovají. Dělníky využívá pouze jako levnou pracovní sílu, nevidí v nich lidi: „... *Pane barone, za těch podmínek, co tu máme, se nedá pracovat!*“ Baron od něho odstoupil, jako by se tkalce štítil. Naduté rty se pohnuly bez hlesu. Slova rozmačkal v ústech: „*Tak jděte domů! Raději dám peníze vojákům, než bych přidal vám!*“⁵⁸

Ve všech špatnostech Liebiegovi zdatně sekunduje ředitel továrny Palme: „*Ta lůza nedá pokoj, dokud jich aspoň padesát nepostřelíme!*“ Důstojník se však ohradil: „*Ale ne na moje zodpovídání!*“ „*Já si to zodpovím sám,*“ odsekl vztekle Palme.⁵⁹ Jak je možné pozorovat, Liebieg ani Palme se ničeho nezalekli a žádná nekalá činnost, jak se zbavit dělnických nepokojů, potažmo samotných dělníků, jim nebyla cizí.

Mladý život, jenž byl potlačením stávký zmařen, patřil Pavlínce Linkové. Po smrti svých rodičů žila Pavlínka u babičky v Albrechticích. Doma navlékala korálky, babičce pomáhala s její prací – porodnictvím a pracovala v továrně, spolu s Janem Holanem, Pavlem Žákem a mnohými ostatními dělníky. Pavlínka byla laskavá, vlídná, milá, pracovitá a ve své podstatě naivní, ale zároveň na svůj věk

⁵⁶ TECHNIK, Alfred: *Svárov*, s. 20.

⁵⁷ Tamtéž, s. 27.

⁵⁸ Tamtéž, s. 163.

⁵⁹ Tamtéž, s. 196.

i velmi vyzrálá a vyspělá. Její mladá láska k Pavlovi byla čistá a pevná, neposkvrněná okolním světem a nelehkou životní situací.

Pisatelem (nikoli autorem) deputací a žádostí, jež směřovaly k řediteli Palmemu či baronu Liebiegovi, byl Pavel Žák. Mladý člověk ochotný měnit budoucnost bez ohledu na to, co se může stát. Svůj život sdílel s Pavlínkou, se kterou se poznal příliš pozdě na to, aby se mohla jejich láska a život vyvinout v hluboký, pevný a společný cit.

Starý a života znalý Petr Rydval prožil celý život v tkalcovské dílně. Žil v bídě, trvalém strachu o živobytí a svou rodinu. Žebрал, kde se dalo, chodil od vesnice k vesnici. Nesouhlasil s Holanovými názory na stávku a vzepření se Liebiegovi: „... *Ne, s tímhle na mne nechod'! Já přece zdejší lidi znám. Jeden, dva, tři – a řekněme, že bys jich sehnal do kupy deset, kteří by chtěli držet za jedno – ale tisíc jich neutáhneš, holenku! Dva tisíce také ne! A kdybys to zkusil, hádám, že by si na tebe moc brzy posvítily z jabloneckého hejtmanství.*“⁶⁰... Rydval zamrkal starýma očima: „*To jsem už od tebe mockrát slyšel: Boj, revoluce, vzpoura dělníků! A proto povídám znovu: Takhle ne, chlapče! Já vím své, a mohu ti říci: Poteče při tom krev! A s tím já nesouhlasím, s tím já souhlasit nemohu, nebudu a nechci!*“⁶¹

Rydval měl pravdu s proléváním krve, ale už byl stár a možná měl strach ze změn či nevěřil, že by někdy mohl nastat obrat k lepšímu. Nebo se plně smířil se svou situací a přál si dožít svůj život tak, jak ho žil vždy.

STRUČNÝ DĚJ

Románová kronika je rozdělena do dvanácti kapitol. Kapitoly nemají žádný název, jsou pouze označeny číslem, slovně. Román zachycuje dělnické pokusy o zlepšení pracovních podmínek a lásku mezi Pavlínkou a Pavlem.

V knize se neobjevují rozsáhlejší popisné pasáže, které by zpomalovaly děj, ale přesto se vyprávění nevyvíjí rychle, je uvolněné, nevyskytuje se napětí. Pouze na konci knihy, kdy se schyluje ke krveprolití, je náhle spád líčení rychlý, po samotné stávce se opět vyprávění vrací ke svému obvyklému, původnímu tempu.

⁶⁰ TECHNIK, Alfred: *Svárov*, s. 28.

⁶¹ Tamtéž, s. 30.

Děj knihy není nijak komplikovaný a spleť. Autor se zabývá především dělnickými schůzkami, na kterých jsou řešeny otázky sociální. Zobrazuje život dělníků a těžkou práci v továrnách.

Hlavní postava, Jan Holan, přichází do Svárova za prací. V továrně u stavu vystřídá starého Petra Rydvala, který už není schopen nadále pracovat. Záhy Holan zjišťuje, že poměry v továrně nejsou jednoduché a výdělky jsou směšně nízké. Holanova rodina se obtížně zabydluje, neboť je ostatní obyvatelé vnímají jako ohrožení, protože v továrně je nedostatek pracovních příležitostí. Holan se téměř každý den vydává na cestu do Liberce, kde navštěvuje dělnické schůze. S některými svárovskými dělníky by chtěli zlepšit pracovní podmínky, a proto sepisují deputace, žádosti a návrhy směřující k řediteli Palmemu a baronu Liebiegovi, samozřejmě bez jakéhokoli kladné odezvy.

Nakonec dělníci spojují své síly. Liebiegův odmítavý postoj k celé situaci vyvolává v dělnících nevoli, která vyvrcholí ve svárovské stávce. Liebieg nechal povolat četnictvo, jež mělo za úkol zastavit dvoutisícovou masu dělníků. Vše skončilo smrtí sedmi osob, z toho malý Ludvík Süß byl zabit nešťastnou náhodou, totiž zbloudilou kulkou. Mnoho lidí bylo zraněno. Dělníci nakonec dosáhli toho, za co bojovali. Liebieg byl nucen ustoupit nátlaku dělníků a pod hrozbou dalších stávek přistoupil na podmínky, které byly sepsány zaměstnanci továrny. Liebieg zvýšil dělníkům platy a zkrátil pracovní dobu. Stávkující však nevyvázli z demonstrace lehce. Baron se na oplátku postaral o potrestání „viníků“ soudní cestou.

VYPRAVĚČ

Ve *Svárově* je základním narativním způsobem objektivní er-forma. Vypravěč je zde anonymní a stojí mimo fikční svět díla; jde o tzv. autorského – „vševědoucího“ – vypravěče, který se ve vztahu k fikčnímu světu omezuje pouze na plnění funkce konstrukce textu a zprostředkovávání událostí, informuje čtenáře. Podává svědectví o tehdejší životě. Přestože zaujímá k ději i postavám své stanovisko, je vyprávění objektivní, místy se ale vypravěč přiklání k subjektivizaci: *Měli by si co říci. Uměli spolu však i přemýšlet. Holan znal ten pocit z domova: sedět s otcem u stolu, být jeden s druhým a nerušit slovem pohodu posezení, v níž syn myslel starostlivě na otce*

– *a otec se starostí na syna.*⁶² Vypravěč zná skryté myšlenky a pocity postav. Směřuje k nestrannému postoji, zdržuje se hodnotících komentářů. Vytváří ve čtenáři dojem autentičnosti.

3.4.2 JAZYKOVÁ SLOŽKA

Autor často užívá dialogů a vnitřních monologů. Je zde uplatněn neutrální styl jazyka. Dospělí lidé hovoří spisovně a značně stylizovaně, i když jde o dělníky, kterým se nedostalo žádného vzdělání: *„Rydval je starý, já vím, dívá se na všechno jinýma očima. Nic dobrého tady neužil. Divím se někdy, jak se mohl dočkat v bídě a hladu takového věku. Ale přesto jsem mu vděčna, že přišel. Prokázal tím, že nás má rád. Při jeho řeči jsem byla chvílemi až hříšně pyšná, když mluvil o tobě. Jsi tu přece jenom tři roky a přinesl jsi světlo. Ty ovšem nebudeš nikdy spokojen.“*... *„Je i tohle světlo, jak říkáš? Je světlem maličký olejový kahánek?...”*⁶³ V knize se neobjevují vulgarismy, nářečí, ani slang. V určitých pasážích, konkrétně při rozhovorech s dělníky, nechává autor barona Liebiega promlouvat německým jazykem: *Baron se rozběhl ke dveřím. Otevřel je: „Hinaus!“ zasípal.*⁶⁴ Nicméně rozhovorů barona s dělníky obsahuje dílo velmi málo, tudíž se slova v německém jazyce vyskytují poskrovnu.

3.4.3 HLAVNÍ MYŠLENKA DÍLA

Hlavní myšlenka je v tomto případě zcela jednoznačná. Autor se snaží čtenářům vysvětlit historické události, přiblížit příčiny svárovských bouří, postoje dělníků k dané situaci a pohnutky, které je ke stávce vedly. Dále Alfred Technik zachycuje vznik a činnost dělnických spolků a jejich vliv na člověka. Vystihuje hlubokou propast mezi bohatým a úspěšným, leč charakterově chudým baronem Liebiegem a dělníky, tvrdě pracujícími, chudými lidmi, kteří jsou morálně a eticky na mnohem vyšší úrovni než on.

Líčí pevnou vůli a úsilí lidí dosáhnout něčeho, za co bojují a čemu věří. Poukazuje na to, jak mohou mocní ovlivňovat druhé a rozhodovat o nich.

⁶² TECHNIK, Alfred: *Svárov*, s. 31.

⁶³ Tamtéž, s. 142.

⁶⁴ Tamtéž, s. 163.

3.4.4 ZAJÍMAVOSTI: FILM KARLA KACHYŇA *PAVLÍNKA*

Na motivy Technikova románu *Svárov* natočil roku 1974 Karel Kachyňa poetický film *Pavlinka*, pojmenovaný podle jedné z obětí vojenského zásahu, šestnáctileté Pavlíny Linkové z Albrechtic. Natáčel se v okolí Svárova, Tanvaldu i ve Velkých Hamrech. Vykresluje život v kraji skláren, textilních továren, život domácích tkalců či navlékačů korálků.

Na tvorbě scénáře se podíleli Alfred Technik, Karel Kachyňa a Ivan Urban. Roli Pavlíny Linkové si zahrála Brigita Hausnerová, roli Jana Holana známý herec Petr Haničinec, Rydvala zosobnil Vladimír Šmeral, Pavla Žáka věrně ztvárnil Marian Kleis.

Kachyňa zvolil režijní pohled na svárovskou stávku očima mladičké a neznámé⁶⁵ Pavlinky, nikoli z perspektivy ústředního knižního představitele Jana Holana. V jejích očích se odráží ozvuky doby a jednání dělníků s baronem, která nemohou skončit jinak než stávkou.

Film je z poloviny fikcí a z poloviny rekonstrukcí historické události. Pavlínka je stále ještě dítětem a na svět se dívá dětskýma očima, ale pozvolným tempem vstupuje do věku dospělosti, starostí a krutého, tvrdého světa. Avšak i v krutém světě existuje láska. V příběhu je to její křehká láska k Pavlovi. Jejich láska se rozvíjí především v Pavlínčiných představách. A právě na nenaplněnou lásku se film soustřeďuje.⁶⁶

3.5 STANISLAV URBAN – *DOLE HUČÍ KAMENICE*

V roce 1962 vyšla kniha PhDr. Stanislava Urbana *Dole hučí Kamenice* s ilustracemi jabloneckého akademického malíře Viktora Vorlíčka. Autor jde po stopách toku jedné z řek Jizerských hor, Kamenice, souběžně s ní sleduje první krůčky rozvoje průmyslových podniků a růst kapitalismu. Je rozdělena do pěti samostatných oddílů, z nichž první vypráví o hledacích drahých kamenů v Jizerských horách, druhá zachycuje založení první sklářské hutě, třetí se věnuje založení svárovské továrny

⁶⁵ O životě Pavlíny Linkové se nedochovaly informace ani dokumenty. Její věk a jméno jsou známé pouze ze společného náhrobku na hřbitově v Držkově.

⁶⁶ *Pavlinka*; Kachyňa Karel, 1974.

a Josefu Pochmannovi, příchovickému truhláři a faktorovi,⁶⁷ čtvrtá pojednává o rodině Zemanových a pátá o založení a zkáze hamrů v Jesenném. V diplomové práci se budu zabývat pouze třetí kapitolou, která se jmenuje *Liebiegův faktor*.

Urban čerpal z Pochmannových *Vzpomínek*. Historická fakta spojil s populárně-naučným vyprávěním a obohatil je o své domněnky a myšlenky. Svárovska stávka je tu zmíněna v jedné jediné větě: „1870: V předjaří toho roku došlo v tanvaldském okrese k velké dělnické revoluci, která bitvou u Svárova krvavě skončila.“⁶⁸ Oddíl je věnován založení svárovské továrny, která byla počinem více Pochmannovým než Liebiegovým.

Jelikož je příspěvek více naučného charakteru, nebudu používat totožnou pracovní metodu, kterou jsem používala u literárního rozboru předchozích a následujících děl, pozměním ji, neboť v tomto případě nelze sledovat stejné cíle jako v ostatních případech, kniha má jinou strukturu. Zaměřím se na ni z historického hlediska (Pochmannův život, míra pravdivosti), protože i sám Urban se v ní převážně věnuje historické události.

Urban do příběhu zakomponoval historická fakta o vzniku továrny a o životě Josefa Pochmanna. Čtenář se dozvídá, že nápad založit továrnu ve Svárově se zrodil v hlavě nikoli velkého továrníka Liebiega, ale truhláře Josefa Pochmanna.

V *Liebiegově faktorovi* se uplatňují dva druhy vyprávění: Pochmannovo a Urbanovo. Skrze Pochmannovy vzpomínky Urban interpretuje jeho zážitky a události, jež zažil. Do textu jsou přímo vloženy úryvky z jeho deníkových záznamů. Kde Urbanovi chybí historická fakta, domyslí je a zapojí plynule do děje. Spojuje fikci s historií. Text je lyrizovaný. Autor používá metaforické obraty, zvláště personifikaci: ... *vzpomínka nemá tvář, ale je svátečně vystrojena, ... metry látek tu vyzývají k tanci...*, a rozsáhlejší popisné pasáže: *Šumburský dědeček tu stál v nedělním stříbřitě šedém soukenném kabátci, v kožených jelenicových kalhotách nažloutlé barvy a v uprášených lakových střevících. Na hlavě měl třírohý klobouk a v ruce hůl se stříbrným kováním. Za ním zvlněný obzor dalekého světa, který se otevíral od zápraží horské chalupy.*⁶⁹

Protože se autor rozhodl popsat historii kraje kolem jedné z řek Jizerských hor, nemohl opomenout ani okolí Svárova a s ním spojenou stávku, jejíž kořeny sahají

⁶⁷ Faktorem byl nazýván člověk, který vykupoval polotovary z rozptýlených manufaktur a následně je prodával do továren k dalšímu zpracování.

⁶⁸ URBAN, Stanislav: *Dole hučí Kamenice*, s. 68.

⁶⁹ Tamtéž, s. 43.

dávno před založení továrny. O založení svárovské továrny se zasloužil Josef Pochmann, narozený roku 1806 (vyučen byl truhlářem). Zlákala ho světla podnikání a bohatství. Začal obchodovat s přízí. Výnosy byly vysoké, ale to Pochmannovi nestačilo, chtěl více. K dalšímu podniku ho svedl Florián Ullmann, jednalo se o tkaní merina a lastingsu.⁷⁰ Oba dva zaměstnal Liebieg, který v obchodu viděl další výdělek. Podnikatelům, nejen Pochmannovi a Liebiegovi, byla do cesty položena překážka v podobě celního tarifu. Kdyby byl přijat, výše cla by byla natolik vysoká, že by podnikatelé měli omezený přístup na zahraniční trhy. Tarif však nakonec nebyl schválen a nevešel v platnost. Díky tomu mohl Liebieg nadále vyvážet své zboží za hranice říše, a stal se tak králem textilního průmyslu v českých zemích. Pochmannovo podnikání začala ohrožovat průmyslová výroba, která svou rozpínavostí pohltila rozptýlenou manufakturu. Kolem roku 1844 se ojediněle začaly objevovat stávky tkalců, protože jim byly snižovány mzdy a udíleny pokuty.

Pochmann začal skupovat pozemky ve Svárově a s Liebiegovým požehnáním byl 26. června 1844 položen základní kámen svárovské továrny. Pochmann Liebiegovi dobře posloužil, ten se ho „za odměnu“ v době hospodářské krize v roce 1848 zbavil. V tomto okamžiku se cesty obou mužů rozešly. Z Pochmanna se sice stal pan továrník, ale nebyl schopen udržet se na trhu, kterému vládl baron Liebieg. Josef Pochmann umírá roku 1882, zapomenutý a neznámý továrník, jenž stvořil svárovskou továrnu.

V *Liebigově faktorovi* se snoubí autorova poetika se skutečnými událostmi. Pokud jde o historické hledisko, musí mít čtenář na paměti, že některé informace by mohly být zkreslené. Pochmannovy vzpomínky jsou historickým pramenem, jež znamenají pro historii nesporně cenný přínos, ale informace mohl Pochmann nevědomky či úmyslně upravovat nebo jinak přetvářet.

Stanislav Urban se snažil, a nutno podotknout, že se mu to podařilo, v knize *Dolehučí Kamenice* vystihnout krásy Jizerských hor a severních Čech a přitom poutavě vylíčit část českých dějin, jež se staly objektem jeho zájmu.

⁷⁰ Merino a lastings jsou názvy různých druhů vlny.

3.6 JOSEF NESVADBA – PŘÍPAD ZLATÉHO BUDDHY

Netradiční zpracování svárovské stávky představil Josef Nesvadba v knize *Tři dobrodružství* (novela *Případ Zlatého Buddha*). Jde o detektivní příběh, v němž se prolíná skutečnost s fantazií a představami. Líčí dobrodružství prostého učitele Krasla, jenž pátrá po záhadné smrti prodavače Pawlaty, který byl zabit zbloudilou kulkou. Postupně Krasl odhaluje podivné souvislosti, které se smrtí souvisí.

Nesvadba v knize používá pozměněná jména osob i míst. Některé události jsou spojeny s jinými lidmi než ve skutečnosti. Svárovská stávka se objevuje na pozadí Kraslova pátrání – již se udála a autor se k ní zpětně vrací.

3.6.1 TEMATICKÁ SLOŽKA

TÉMA

Dobrodružná detektivní novela s rychle plynoucím dějem odkrývá záhadné a nekalé praktiky rodiny Riessigů. Ústředním tématem je Kraslovo putování za spravedlností, odhalování tajemství, usvědčení vraha kramáře Pawlaty, touha po poznání skutečnosti a postupné rozuzlení zápletky.

PROSTŘEDÍ

Děj se odehrává v obci Svahov, která představuje skutečný Svárov. Vesnička je líčena jako chudá, malá, prázdná: *Ve Svahově byla jen jedna starobylá restaurace s hostinskými pokoji, jinak nic než továrna. Svahov se podobal spíše obci, kterou se přehnala válka, než klidné pohorské vesničce.*⁷¹

*Fabrika od té doby zmohutněla. Riessig postavil dvě nové budovy, ačkoliv přece v minulých letech byla textilní krize a mnoho továrníků se položilo. Zato obec vypadala uboze. Cesty nevydlážděné, domky otlučené...*⁷²

Autor nepopisuje místa přesně plasticky, ale jelikož je to žánr detektivní, používá charakteristicky popisné, stručné, výstižné popisy událostí, míst a osob. Čtenář tak získá celkovou představu o tom, co si postava myslí, co vidí, co může vyplývat či

⁷¹ NESVADBA, Josef: *Případ Zlatého Buddha*, s. 13.

⁷² Tamtéž, s. 14.

vyplývá z dané situace: *Byl to docela obyčejný domek s předsíní, kde běžaly slepice, s jednou obytnou místností a krámem. Bez sklepa, s malou, pustou půdou. Podobal se tolika stavením kolem a nic ho nepředurčovalo ke zločinu. Nikde se tu nemohl skrývat poklad, nebyla tu propadla ani tapetové dveře, obyčejné podhorské stavení. Jediná věc, které si Krasl déle všiml, byl stůl u okna. Ten stůl, jehož zásuvka byla otevřena po Pawlatově smrti, stůl, v němž prý schovával svoji pistoli. Krasl opatrně otevřel zásuvku, která neměla zámek. Nenašel nic zvláštního. Několik zlámaných tužek, účty a poznámky o dluzích, rozskřípané pero a lidový kalendář z předloňska. Bylo v té zásuvce tak málo věcí, že se to zdálo až podezřelé.*⁷³ Pomocí těchto vizí hlavní postavy je samotnému čtenáři umožněno pokusit se rozplést záhadu.

ČAS

Děj příběhu není přesně časově určen. Odehrává se po vyvrcholení dělnických nepokojů, vyvolaných Riessigovou neochotou jednat se svými zaměstnanci o požadavcích, které si kladli. Čtenář se může pouze domýšlet, kdy se děj odvíjí. Náповědou mu může být zmínka o proběhnuvším soudu se stávkujícími dělníky. Tudíž se líčení přenáší do této doby: „*A slyšel jste o tom krveprolití nedávno před Riessigovou továrnou?*“⁷⁴

„*A tak nás oba překvapilo, když Hanka vystoupil v Mladé Boleslavi proti nám jako svědek obžaloby.*“⁷⁵

PŘEHLED POSTAV A JEJICH CHARAKTERISTIKA

Jelikož se jedná o detektivní novelu s dobrodružnými prvky, nechybí v ní kladní hrdinové: postava intelektuála Krasla, průměrného občana, a Jarka Holana, pohybujícího se na okraji společnosti. Záporné hrdiny představuje mladý listivý baron Riessig a dělník a nedobrovolný udavač Antonín Hanka.

Pro čtenáře je záhadou postava Vincence Pawlaty⁷⁶ a doktora Ch. Jméno Pawlata je německou obdobou českého jména Pavlata. Ihned na začátku si čtenář klade otázky, kdo je doktor Ch., pro koho pracuje a jaké jsou jeho úmysly.

⁷³ NESVADBA, Josef: *Případ Zlatého Buddhy*, s. 38.

⁷⁴ Tamtéž, s. 11.

⁷⁵ Tamtéž, s. 51.

⁷⁶ Josef Pavlata byl skutečným účastníkem svárovské stávky. Byl zastřelen.

Všechny postavy – především učitel Krasl – procházejí dynamickým charakterovým vývojem. Krasl přijíždí do Svahova s jasným cílem vybudovat pomník Vincenci Pawlatovi. Brzy se dostavují Kraslovy pocity vlastního selhání, pochybnosti a psychické rozpolcení. Pod tlakem událostí by chtěl napravit společnost, nebo alespoň její část. Přestože si je Krasl vědom, že se mu tento cíl nikdy nepodaří uskutečnit a nezmění, co je pevně zakotveno, činí pro to vše potřebné. Ačkoli Krasl vyřeší vraždu Pawlaty a zjistí, co je to Zlatý Buddha, je toto na první pohled bezvýznamné vítězství překryto pocitem zklamání a dojmem z vlastního neúspěchu. Průlomovým bodem v pátrání je Kraslovo navázání vztahu s Jarkem Holanem a Albínou, Pawlatovou dcerou.

V celé detektivce není vyřčeno Kraslovo křestní jméno, čtenář se dovídá pouze příjmení. Své jméno nezmínil, ani když se sám představoval. Pocházel z chudých poměrů. Rodiče mu zemřeli, když mu bylo pět let. Vyrůstal v sirotčinci. Protože se u něho objevily vlohy pro učení, poslali ho vychovatelé na školu pro budoucí učitele do Prahy.

Krasl je prototypem vlídného, laskavého, naivního, důvěřivého, ochotného člověka. Chodí do kostela, zpívá na kůru, pečuje o své sousedy, stará se o školu, věnuje se dětem. Svůj život zasvětil druhým. Děлил se s ostatními. Pro svou dobrotu a zájem o své blízké zapomněl pečovat o sebe. Stal se z něho obtloustlý čtyřicátník s nehezským vzezřením.

Na první pohled se jeví jako outsider, ve svých činnostech nedosahuje očekávaných výsledků a úspěchů. Vzhledem k jeho zevnějšku o něj ženy nejeví zájem: *Ať tedy Krasl bydlí s Albínkou. Musel to slíbit. Naléhala tolik, jako by prosila nejbližšího příbuzného. Učiteli to zalichotilo. Už dávno ho takhle žádná dívka nepřemlouvala.*⁷⁷

Krasla zpočátku mocenské postavení barona Riessiga neznepokojuje a k samotnému baronovi má pozitivní vztah, ten se však s příběhem proměňuje. Pod vlivem svahovské situace a konkrétních zážitků, které se udály, nabývají Kraslovy pochybnosti stále větších rozměrů. Narůstá v něm touha odhalit pravdu. Není schopen odjet ze Svahova, aniž by vyřešil vraždu Pawlaty a zjistil, co či kdo je Zlatý Buddha.

I když nakonec záhadu vyřeší a dosáhne kýžených výsledků, vnitřně bojuje s neúspěchem a skepsí. Je bezradný: *„Vy jste ten jediný, kdo dneska může být*

⁷⁷ NESVADBA, Josef: *Případ Zlatého Buddhy*, s. 67.

*spokojen. Máte své rozluštění. Znáte pravdu. – Bohužel, - řekl Krasl.*⁷⁸ Pochybuje o svých hodnotách, přestává věřit svému úsudku. Kraslovy pochyby však vedou ke vzniku něčeho nového. Začátek nového můžeme spatřovat například v tom, že se nakonec oženil, vychoval dvě dcery a žil spokojeným životem.

Doktor Ch. si zvolí Krasla pro tajné poslání především z toho důvodu, že se ve Svahově narodil, a proto nikomu ze svahovských obyvatel nebude divné, že tam pátrá cizí – nevzbudí mezi nimi podezření. Ale možná také proto, že je Krasl důvěřivý a ve vesnici, v níž žije, rád řeší rozepře mezi sousedy. Lidé ho mají v oblibě, je vlídný a ohleduplný.

Kraslovi v řešení případu pomáhal mladý rebelant Jarek Holan. Jarek je pravým opakem Krasla. Při mladoboleslavském soudním procesu je označen za vůdce celé stávky. Je inteligentní, přestože je dělníkem bez vyššího vzdělání, postavy urostlé, i když do mužného věku teprve dospívá, Riessigovi je silným protivníkem. Kraslovi zprostředkovává cenné informace, motivuje ho k dalším krokům. Spolu s Albínou Pawlatovou provádějí Krasla příběhem.

Předobrazem Jarka Holana je skutečný účastník a vůdce svárovské stávky Jan Holan. Jarek je oproti skutečné postavě mladší, není ženatý a nemá děti. Paralela mezi Janem a Jarkem je především ve jméně, jejich pevné vůli a snaze změnit podmínky. Oba jsou obětaví. Jarek je navíc neohrožený, silný, opravdový rebelant, který nemá bojem s vrchností co ztratit.

Další zřetelnou charakterovou paralelu může čtenář spatřovat mezi smyšlenou (fiktivní) postavou Jarka Holana a reálnou osobou Pavla Žáka. Jsou si podobní svým věkem, jenž je na rozhraní chlapeckého a mužského, čistou a nezralou láskou k mladičké dívce, laskavostí a obětavostí.

Kraslovým a Holanovým protivníkem není nikdo jiný než mladý baron Georg Riessig. *Riessig byl vysoké postavy, ramenatý, s černou hřívou bohatých vlasů, pěkný člověk. Choval se vždy vybraně a zdvořile, jen občas jako by z jeho slov probleskla zlost nebo starosti.*⁷⁹

Nelze přehlédnout nápadnou podobnost Georga Riessiga s baronem Liebiegem. Bezohledný, podlý, úskočný, záludný, potměšilý. Své nekalé úmysly se snaží všemožným způsobem skrývat. Manipuluje lidmi, kupuje si je, připoutává je k sobě. Své chování vnímá jako pozitivní, z pohledu čtenáře je však čistě sobecké a přínosné

⁷⁸ NESVADBA, Josef: *Případ Zlatého Buddhy*, s. 89.

⁷⁹ Tamtéž, s. 48.

pouze pro něj. Za „pozitivní“ považuje baron Riessig i odstraňování nepřátel. Nechá zabít Hanku jen proto, aby na veřejnost nevyšla pravda o Riessigových činech. Svůj čin považuje za prospěšný proto, že když odstaví konkurenci či nepohodlné osoby, nebude narušen chod jeho továrny, a tudíž může nadále sloužit rozvoji průmyslu – tedy je to dobré jak pro společnost, tak pro něho samotného.

Obyvatelé Svahova jsou nevlídní a uzavření do sebe. S velkými obtížemi mezi sebe přijímají nově příchozí, ať už jedince, kteří přicházejí do Svahova za prací, nebo jen ty, kteří zavítají do okolí Svahova za účelem odpočinku. Jsou pověřiví a neradi se zapojují do hovoru s ostatními.

STRUČNÝ DĚJ

Chudý učitel Krasl je poslán tajemným doktorem Ch. do Svahova. Důvodem k náhlému odjezdu je vybudování pomníku jedné z obětí svahovské stávky. Zpočátku si učitel myslí, že Pawlatu zabila zbloudilá kulka při dělnických nepokojích ve Svahově, postupně však dochází k závěru, že byl zavražděn kvůli čemusi, co se nazývá Zlatý Buddha.

Krasl odhaluje záhadu zavražděného Pawlaty a objevuje souvislosti spojené se Zlatým Buddhou. V pátrání mu pomáhá mladý dělník Jarek Holan, Pawlatova dcera Albínka a přítelkyně Brettschneiderová. Krasl zprvu Holanovi nedůvěřuje a považuje ho za nepřítele. Ve Svahově se začínají dít prapodivné události. Mladý baron Georg Riessig využije všechny své síly a možnosti k získání Zlatého Buddhy. Neštítí se ničeho – najme si prostoduchého Hanku, který nosí Albínce jídlo otrávené fosforem. Riessig ho později nechá zabít, aby nemohl na policii osvětlit všechny události. Vše možnými způsoby zastrahuje Krasla, kterého chce odradit od dalšího pátrání. Nakonec nechá podpálit Pawlatův dům, jen proto, aby Zlatého Buddhu nikdo nemohl získat.

A co je to Zlatý Buddha? Kde ho Pawlata ukryl před zraky všech obyvatel Svahova a především před baronem Riessigem? Úkryt byl prostý, ale přesto nikoho nenapadlo ho tam hledat. Pawlata schoval Zlatého Buddhu do včelího úlu na své zahradě. Konkrétně do jeho spodní části, kde se nachází skrýš pro vosk nebo pro výchovu nových matek. Krasl ho tam našel ihned po požáru Pawlatova domu, když

přemýšlel o dělnických spolcích – oulech. Při této myšlence ho napadlo, kde by mohl být Buddha ukryt.

Zlatý Buddha je kniha s názvem *Der guldene Buddha*, je to kniha východního myšlení a orientálních názorů na duši člověka. V průběhu děje na tuto knihu upozorňovala již mnohokrát baronova stará matka. Nikdo tomu však nevěnoval pozornost. Pawlata zřejmě knihu odcizil, když byl u Riessigů na návštěvě. Na první pohled je to obyčejná kniha, ale když se Krasl do ní zadívá lépe, všimne si, že je v ní mnoho poznámek. Poznámek o Riessigových úplatcích. Byly to účetní záznamy. Úplatky se pohybovaly od několika krejcarů po tisíce zlatých. Uplácel dělníky, biskupy, poslance, soudce a nespočet dalších vysoce postavených osob.

Krasl dovezl knihu do Prahy tajemnému doktoru Ch. Jelikož doktor Ch. zastává vysoký post ve vídeňské bance, která patří Riessigovi, může se čtenář domnívat, že se doktor nechal uplatit také, a tím všechny události zůstaly navždy utajeny.

VYPRAVĚČ

I v tomto případě je děj vyprávěn v *er-formě*. Vypravěč zprostředkovává čtenáři události, pocity a myšlenkové operace hlavních postav. Informuje čtenáře o vývoji Riessigova tajemství, o Kraslových postupech při pátrání po pravdě.

Vypravěč má dominantní roli, děj komentuje, svými myšlenkami se do něj zapojuje, je subjektivní. Vypravěč ví vše o minulosti, ale i budoucnosti příběhu. Ví, jak se bude vyvíjet a kam bude Kraslovo vyšetřování směřovat.

3.6.2 JAZYKOVÁ SLOŽKA

Základem textu je obecná a spisovná čeština. Nesvadba střídá obecnou a spisovnou češtinu třeba i v jedné větě. Nářečím prakticky není řeč postav poznamenána.

Autor ve své knize používá nespočet dialogů. Krasl hovoří spisovnou češtinou. To se dá předpokládat, neboť je učitel: „*Musíte si vzpomenout, Albínko, jestli tu někde neměl váš otec nějaké tajné skladiště, nějaký úkryt, o kterém nikdo nevěděl, kam si schovával peníze nebo dokumenty...*“⁸⁰

⁸⁰ NESVADBA, Josef: *Případ Zlatého Buddhy*, s. 66.

Dělníci se v dialozích vyjadřují hovorově: „*Bodejt', vždyt' je to kluk, mladík, sotva z vojny doma. Válčil někde v Tyrolích až donedávna, vůbec se tady v obci nenarodil, přistěhoval se s těmi moravskými synky, kteří se usadili nahoře u Obřího vrchu. A sotva se trochu okoukal, hned začal pálit Pawlatovi za Albínkou.*“⁸¹

Vulgarismy se v knize až na pár výjimek neobjevují. Podobné je to s použitím německého jazyka. Německy mluví pouze postavy, které představují moc a sílu, například Riessigův právník: „*Was? Er stimmt nicht zu! Warum? Drei Hundert?*“⁸² Samotný Riessig: „*Sie Verräter, Sie...*“⁸³ nebo četníci: „*Weiter gehen! Haben sie nicht gehört?*“⁸⁴

3.6.3 KOMPOZIČNÍ VÝSTAVBA

Novela Zlatý Buddha je rozdělena do třinácti kapitol. Kapitoly jsou označeny římskými číslicemi a názvem kapitoly, například: *IX. Tajná návštěva*. Kapitoly jsou zpravidla rozděleny na dvě až čtyři části. Tyto části jsou označeny arabskými číslicemi. Jsou to podkapitoly.

Kompozici celé detektivní novely lze shrnout do pěti stručných bodů:

- seznámení s hlavní postavou, prostředím, potažmo místem činu;
- odhalování pravdy hlavní postavou a jejími pomocníky;
- následuje akce, postava si je jistá svými úsudky, postupování v případě, získávání nových informací;
- pokusy hlavní postavy zveřejnit své závěry, dopadnout a usvědčit pachatele činu;
- vyřešení případu (nedochází však k potrestání pachatele).

3.6.4 HLAVNÍ MYŠLENKA DÍLA

Novela volně používá faktické události svárovské stávky, ale není na toto téma přímo zaměřena. Stávka je zmíněna okrajově, tudíž není myšlenkou díla upozornit na

⁸¹ NESVADBA, Josef: *Případ Zlatého Buddhy*, s. 26.

⁸² Tamtéž, s. 61.

⁸³ Tamtéž, s. 62.

⁸⁴ Tamtéž, s. 26.

svárovske události a postavení dělníků, ale spíše na osobu mladého barona a jeho získávání moci.

I když je to detektivní příběh založený na zločinu a pátrání po neznámém pachateli a má především motivovat čtenáře k zamyšlení a podněcovat jejich fantazii, nejde o jediný autorův cíl a myšlenku novely. Josef Nesvadba se snaží varovat před mocí jednoho vlivného, bohatého a charakterově zvrhlého člověka, který může manipulovat nejen s lidmi, ale také s celou společností.

3.6.5 ZAJÍMAVOSTI: FILM – *TAJEMSTVÍ ZLATÉHO BUDDHY*

V roce 1973 natočil Dušan Klein film *Tajemství zlatého Buddhy*. Děj je zasazen do 19. století, kdy se odehrála svárovska dělnická bouře. Jedná se o kriminální příběh, ve kterém hlavní role hrají kompromitující materiály jednoho z bohatých podnikatelů. Do role barona Riessiga byl obsazen Otakar Brousek st., učitele Krasla ztvárnil Eduard Cupák, Jana Preissová si zahrála roli Albínky a Václav Postránecký zosobnil Zemana (v knižní podobě Jarek Holan).⁸⁵

⁸⁵ [Http://www.kinobox.cz](http://www.kinobox.cz) [online]. c2010 [cit. 2010-06-22]. *Tajemství zlatého Buddhy*. Dostupné z WWW: <<http://www.kinobox.cz/cfn/film/24731-tajemstvi-zlateho-buddhy>>.

4. KOMPARACE

V této kapitole bych se chtěla věnovat komparaci analyzovaných děl. Každé z nich se více či méně, podrobně či okrajově věnuje tématu svárovské stávky. Některá sledují psychologický vývoj postav – *Služebník svého pána*; *Případ Zlatého Buddha* – jiná jsou zaměřena na samotné zobrazení a průběh stávky – *Svárov. Liebiegův faktor* sleduje vznik svárovské továrny a *V temných vírech* se na pozadí děje objevují obavy z germanizace, kterou šíří němečtí kapitalisté.

Pro výše zmíněná díla je podstatná charakteristika postav. Nebudu se však jimi podrobně zabývat, neboť je tento oddíl zpracován v předešlé části diplomové práce. Postavy jsou ve všech knihách vylíčeny podobným způsobem – schematicky a černobíle – baron Liebieg je zobrazován jako zlý, bezohledný kapitalista, jenž hýbe světem, a dělníci jsou zachyceni jako dobří, pracovití lidé, kteří jsou utlačováni bohatým podnikatelem. Zajímavé je, že ve všech knihách, až na dvě, je zachycen pouze baron Johann Liebieg, ale jeho syn Heinrich nikoliv, ač měl na stávce stejný podíl jako jeho otec, poněvadž po jeho smrti zdědil svárovskou továrnu a pokračoval v otcově odkazu. Tuto skutečnost zakomponovali do svého díla Josef Nesvadba a Antal Stašek. Alfred Technik se ve *Svárově* o smrti Johanna Liebiega pouze zmínil.

V *Případu Zlatého Buddha* a *Služebníka svého pána* jsou Liebiegové (Riessig; Dornenkron) zpočátku vylíčení kladně. Hlavní hrdinové (Krasl; Budil) mají k podnikateli pozitivní vztah. Jejich postoj se ale začne měnit a bude, jako v ostatních dílech, negativní.

Z hlediska jazyka a stylu není snadné zvolená díla porovnávat, především proto, že vznikala ve zcela odlišné době, za jiných podmínek a z jiných pohnutek. Jeřábek psal drama v bouřlivých časech, na konci 19. století. Obžaloba doby, která ústy Budila tak často zaznívá, by mohla být přeneseně ztotožněna s hlasem autora žalujícího na nouzi vlastní doby. V textu je použito mnoho cizích výrazů, např. z francouzštiny, latiny či němčiny. Jazyk postav není od sebe nijak rozlišen.

Stašek, jenž dílo napsal o pár let později, výrazně odlišoval řeč dělníků a podnikatele Švalbacha, používal nářeční prvky a archaismy. V románu se vyskytují slova převzatá z polštiny, ruštiny či němčiny. Je zajímavé, že výrazy převzaté z německého jazyka používají dělníci, kdežto slova převzatá z polštiny a ruštiny používají bohatí továrníci. Stašek zvolil pro román *V temných vírech* erformu. Vyprávěč se v textu subjektivizuje a vstupuje do textu.

V knize *Svárov* Technik nepoužívá vulgarismy, nářečí, ani slang. V určitých pasážích, konkrétně při rozhovorech s dělníky, nechává autor barona Liebiega promlouvat německým jazykem. Německá slova se v díle jinak nevyskytují. Také Technik si vybral pro svou románovou kroniku er-formu. Jde o tzv. autorského – „vševědoucího“ – vypravěče. Ačkoli zaujímá k ději i postavám své stanovisko, je vyprávění objektivní.

Urbanův text je značně lyrizovaný, používá metaforické obraty, zvláště pak personifikaci. *Liebiegův faktor* je zajímavý z hlediska vyprávěcího: uplatňují se tu dva druhy vyprávění – Urbanovo a Pochmannovo. Narativním způsobem je v tomto díle objektivní er-forma a ich-forma.

Základem díla *Případ Zlatého Buddhy* je obecná a spisovná čeština. Nesvadba obměňuje obecnou a spisovnou češtinu třeba i v jedné větě. Nářečí a vulgarismy se v knize téměř neobjevují. Dělníci se v dialogích vyjadřují hovorově. Německý jazyk je omezen na osoby představující moc. Děj je vyprávěn v er-formě, vypravěč má dominantní roli, děj komentuje, zapojuje se do něj, je subjektivní.

Zajímavá komparace se naskytuje z hlediska historického, pojetí je zaměřeno nejen na to, jak je v knihách zachycena samotná stávka, její předpoklady a průběh, ale také na věrohodnost vyličených dělnických bouří.

Stávka je nejvěrněji a nejspolehlivěji zobrazena v díle *Svárov*. Technik jako jediný prostudoval historii svárovské stávky. Načítal odborné články a knihy, které byly vydány, rovněž čerpal z již publikovaných beletristických knih, jako je například román Antala Staška nebo Jeřábkovovo drama *Služebník svého pána*.

Technik v knize uvádí autentická jména, místa a čas. Je v ní nastíněn vývoj dělnického hnutí a nechybí ani popis samotného vyvrcholení dělnických nepokojů: *Nastala hrozná vřava. Šestnáct pušek za Krupkovými zády se sklonilo. Dvě husté řady vojáků na mostě posílily poklusem tři další řady. Vojáci očekávali útok stávkujících. Ničemu nerozuměli. Neslyšeli v řadách lidí Marouskův hlas. „Podme do Tanvaldu, at' nám pomůžou!“⁸⁶*

„... Zachraňte, co můžete!“ křičel, a stíral si s čela a ze zátylku pot. „Valí se na nás dělníci. Běžím před nimi ze Svárova. Bude jich na dva tisíce, a přidají-li se vaši k nim, přibude další tisíc.“⁸⁷

⁸⁶ TECHNIK, Alfred: *Svárov*, s. 194.

⁸⁷ Tamtéž, s. 196.

... Čelo stávkujících se blížilo k vojákům. Už jen po stopách. Bylo to pomalé, zdrcující. Kdy se už konečně zastaví? Kdosi vykřikl: „Vy jste vojáci a za nic nemůžete, pusťte nás do továrny!“⁸⁸

... Už docházelo k potyčkám. Dělníci si chtěli vynutit přechod přes most třeba násilím. Tlačili se až ke špičkám bodáků. Bogner doběhl k trubačovi: „Hab’acht!“ Křídlovka znovu zaječela. „Proč ten chlap zase troubí?“ Vykřikl Linhart. „Fällt das Bajonett!“ zavelel Bogner. Bajonety mířily dělníkům do tváří.⁸⁹

Nastala hrozná vřava. Křik žen a dětí. Protesty mužů. Zoufalství pobodaných....Trinker dal vojákům rozkaz: „Nabít pušky!“ „Chcete nás za naši dřinu postřílet?“ křičel na ně Duňka z první řady.... „Palte!“ velel i poručík Kupfer. Rána stihla ránu. Na silnici se střílelo s místa...⁹⁰ Technik stávku vylicil velmi podrobně a s historickou přesností. Fakta nejsou nijak zkreslována ani zveličována. Jsou pouze začleněna do poutavého děje, který neubírá nic na pravdivosti svárovske stávky.

Urbanova kniha *Dole hučí Kamenice* se od ostatních děl liší především tím, že autor nepojal svárovskou stávku jako takovou, ale zaměřil se na obraz svárovske továrny. Její založení je líčeno očima Josefa Pochmanna, iniciátora a jejího zakladatele. Urban nastínil i prapříčiny, jež vyústily v krvavý konec. Neopomněl zmínit i dělnické nepokoje, které předcházely událostem ve Svárově v březnu roku 1870. O dělnických nepokojích se Urban zmínil pouze v jedné větě. Další rozdíl od ostatních, kromě *Svárova*, uvedených děl tkví v její odbornosti. Autor užívá přesnou dataci a udává historicky podložená fakta.

Do *Případu Zlatého Buddhy* je příběh svárovských událostí zakomponován zajímavým způsobem. Josef Nesvadba vsadil na lidmi oblíbený detektivní žánr. Pozorný čtenář by měl poznat, že se autor nechal inspirovat svárovskou stávkou. Skutečnost a fikce tu mají k sobě velmi blízko. Náповědou pro čtenáře mohou být vlastní jména, ať už skutečná, nebo ze skutečných jmen vytvořená: Holan, Krasl, Pawlata, Riessig, Svahov...

Dalším vodítkem, jež čtenáři napoví, že se jedná o svárovskou stávku, je vražda, kterou Krasl vyšetřuje. Pawlata byl zavražděn stejným způsobem, jako byl zabit malý Ludvík Süß při skutečné stávce. Tyto a další odkazy na svárovskou stávku, lze

⁸⁸ TECHNIK, Alfred: *Svárov*, s. 204.

⁸⁹ Tamtéž, s. 206.

⁹⁰ Tamtéž, s. 208.

v Nesvadbově knize objevit. Děj se odehrává sice až po stávce, ale v průběhu vyprávění je na ni odkazováno. Stávka tu není zobrazena a vylíčena zdaleka tak podrobně a barvitě, jako je tomu ve *Svárově*. Na druhou stranu je kniha pro čtenáře velikým přínosem díky Nesvadbovu psychologickému umění vystihnout charakteristiku postav, jejich způsob myšlení a schopnost odkazovat na skutečné účastníky svárovské stávky.

I ve *Služebníkově svého pána* by čtenář měl odkaz vztahující se ke stávce rozpoznat. Přestože tu jsou jména postav smyšlená, nejsou totožná, ani podobná, lze snadno rozpoznat v nelidské postavě Dornenkronově osobu barona Liebiega. Zajímavou figurou je ředitel Levinský, jenž analogicky odpovídá svárovskému řediteli Palmemu, který sehrál v potlačení svárovské stávky podstatnou roli. I zde volá Levinský jako první na pomoc vojsko a četnictvo. Bez předchozího probádání odborných knih by však čtenář (divák) podobnost se svárovskou stávkou nacházel jen obtížně. Stávka je v dramatu vylíčena takto:

Mína: Bože, vždyť žijeme uprostřed stávký a dům je obléhán davy!

... Venku padne rána.

Mína: Co to bylo? Venku se střelí...

(Venku výkřik z mnoha úst: „Kupředu!“)

Mína: Slečno Josefino, my jsme zapomněly, slyšíte venku ten děsný rachot bubnů – to je vojsko!

Josefina: To nejsou skutečně už četníci, to je vojsko – milosrdný Bože – jdou při rachotu bubnů proti lidu.

Josefina: Nevidím, tlačenice je příliš veliká – Důstojník varuje lid, aby se rozešli – a ticho, nikdo se nehýbá – teď! Ted' tam jiný cválá mezi dav a s obnaženou šavlí – žene koně tryskem proti lidu...

(Venku povel „Feuer!“ a výstřel postupující řady vojska...)

Josefina: Podívejte se vždyť je na ulici už líp, je ticho, davy skoro zmizely – jen vojáci ještě stojí, uzavřeli ulici – zdá se, že se nic nestalo. Ba ne, tam někoho zdvívají se země!⁹¹

⁹¹ JEŘÁBEK, František Věnceslav: *Služebník svého pána*, s. 51–53.

Čtenář se stává účastníkem stávky skrze postavy Míny a Josefíny, které ji sledují z okna Dornenkronova domu.

Poslední knihou je *V temných vírech*, dílo s rozsáhlou dějovou linií. Událostmi ve Svárově se volně inspiroval Antal Stašek. Zaměřil se na zobrazení barona Švalbacha (Liebieg) a ředitele továrny Majera (Palme). Především tyto dvě postavy jsou důležitým pojítkem mezi svárovskou stávkou a Staškovou knihou. V románu vypukne stávka, která skončí krvavým potlačením dělníků: *Víření bubnů, třpyt lesklých ručnic, s napětím hlasu pronášené povely důstojníků, to vše padalo jako mrazivé sprchy vody na rozžhavený kov duše davu...*⁹²

*Ženy posunují řad kupředu blíže k vojsku, soptí zuřením rvou na sobě šaty, a tlukouce pěstmi i dlaněmi o řadra, o životy, ba i o lůna, vřeští s posunkem: „Střílejte... sekejte!“ Vojsko před zrakem davu nabíjí. „Ježíš Marija... budou do lidu střílet!“⁹³ „Feuer!“ vykřikl velitel povel. Výstřely zaduněly, těla se skácela, krev stříkala. Ječivý sten, zoufalý řev byly výstřelům jedinou odvetou; změtený útěk jedinou obranou. Na zemi se váleli ranění a stydly kaluže krve. Byly jako černé hnusné skvrny, jimiž potřísněny listy dějin lidského plemene.*⁹⁴ Vyvrcholení dělnických snah v knize je velmi podobné svárovským dělnickým nepokojům.

Ačkoli nejsou *V temných vírech* paralely ke Svárovu tak znatelné jako v předchozích knihách, Stašek tu mistrným způsobem vykresluje obraz chudého, tvrdě pracujícího dělnictva na konci devadesátých let 19. století. Tak podrobné a realistické vylíčení života chudých lidí se podařilo pouze Staškovi.

V uvedených literárních dílech sehrála svárovská stávka podstatnou roli. Díky autorům, kteří ji zakomponovali do svých děl, se stávka dostává do povědomí široké veřejnosti.

Myslím, že na závěr mé diplomové práce je příhodné citovat úryvek z knihy *V temných vírech*, který líčí konec stávky: *„Příšerně bledá postava Kaina, která od věků do věků bloudí po zeměkouli a šlape po srdcích lidských, mihla se strašidelným stínem ve vzduchu, cenila zuby k spokojenému úšklebku a dýchala studeným umrlčím dechem. Byla jako duch smrti a páchla zápachem mrtvoly. Vykonavši poslání své, zmizela...“*⁹⁵

⁹² STAŠEK, Antal: *V temných vírech*, s. 230.

⁹³ Tamtéž, s. 231.

⁹⁴ Tamtéž, s. 234.

⁹⁵ Tamtéž, s. 234.

ZÁVĚR

V diplomové práci jsem se snažila přiblížit čtenáři ztvárnění a pojetí svárovské stávky různými autory v české literatuře. Každý z autorů si na ni utvořil svůj vlastní náhled a zobrazil ji podle svých představ a možností. Alfreda Technika zaujaly svárovské boje natolik, že je dopodrobna prostudoval a na historických faktech postavil děj knihy *Svárov*. Josef Nesvadba, spisovatel a psychiatr, mistrně vystihl psychologický vývoj postav a stávku zakomponoval do části knihy *Případ Zlatého Buddhy*. Antal Stašek díky své právnické praxi dokázal realisticky zobrazit život na okraji společnosti. Varoval před rozpínavostí germanizací. František Věnceslav Jeřábek, žijící v době dělnických bouří, vylíčil stávku tak, aby silně zapůsobila na diváka. Hru pojal jako souboj dobra a zla. Stanislav Urban se věnoval událostem, které předcházely založení svárovské továrny.

Ať už se spisovatelé nechali danou událostí inspirovat více či méně, jejich záměrem bylo skrze stávku zprostředkovat nelehký dělnický život na konci 19. století. Populární cestou se snažili čtenáře seznamovat s historií českých zemí.

Cílem diplomové práce bylo podrobně popsat a analyzovat uvedená literární díla. Při práci jsem postupovala podle kompozice, kterou jsem pro dané téma považovala za nejpřehlednější. Dostatek prostoru byl věnován charakteristice osob, neboť pokud kniha nezobrazovala svárovskou stávku přímo, líčila ji skrze hlavní postavy, jež připomínaly reálné účastníky událostí.

Obecný přínos diplomové práce spatřuji v samotném rozboru děl, která souvisí se svárovskou stávkou. Toto téma bylo doposud zpracováno jen jedenkrát, a to v diplomové práci obhájené na Karlově Univerzitě v roce 1956. Práce je však značně politicky podbarvena a obsahuje analýzu pouze dvou vybraných knih. Diplomová práce z roku 1956 je zaměřena nikoli na svárovskou stávku, i když téma zní – *Svárovská stávka v české literatuře* – ale spíše na historicko-kulturní kontext 19. století. Proto si myslím, že má diplomová práce ve větší míře pomáhá objasnit některé skutečnosti a osvětlit danou problematiku.

Jakožto učitelka českého jazyka a dějepisu jsem k výběru tématu beletristické ohlasy svárovské stávky měla dva důvody: téma umožňuje propojit mé znalosti z českého jazyka a dějepisu a hlouběji poznat historii Libereckého kraje. Z odborných knih, které se váží k tématu práce, jsem se dozvěděla mnoho nových a užitečných

informací, které jsou pro mne důležité jak z hlediska literárního, tak z hlediska historického i kulturního.

Bylo by mi potěšením, kdyby výsledky mé práce byly přínosem nejen pro mne, ale i pro ostatní. Aby zde čtenář našel podstatné informace nebo se nechal inspirovat k další podnětné práci, jež by vedla k jinému pohledu a zpracování tématu svárovské stávky.

SEZNAM OBRÁZKŮ

Obr. 1: Textilní továrna v Haraticích. Přejat z BERÁNEK, Jan: *Svárovská stávka*. Praha: Rovnost, 1951. 95 s.

Obr. 2: Johann Liebieg. Přejat z
http://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/e/e6/Johann_Liebieg.jpg

Obr. 3: Svárovská továrna. Přejat z BERÁNEK, Jan: *Svárovská stávka*. Praha: Rovnost, 1951. 95 s.

Obr. 4: Památník svárovské stávky ve Velkých Hamrech. Přejat z
<http://www.pametnidesky.estranky.cz/archiv/ipreview/252.jpg>

Obr. 5: Pamětní deska svárovské stávky ve Velkých Hamrech. Přejat z
<http://www.pametnidesky.estranky.cz/archiv/ipreview/251.jpg>

SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY

K citaci využit Projekt Bibliografické citace dle normy ČNS ISO 690 a ČNS ISO 690-2 dostupný z WWW: <<http://www.citace.com/index.php>>.

PRIMÁRNÍ LITERATURA

JEŘÁBEK, František Věnceslav: *Služebník svého pána*. Praha: Dilia, 1957. 62 s.

NESVADBA, Josef: *Tři dobrodružství*. Praha: Mladá fronta, 1972. Případ Zlatého Buddhy, s. 9-103.

STAŠEK, Antal: *V temných vírech*. Praha: Nakladatelství Svoboda, 1974. 520.

TECHNIK, Alfred: *Svárov*. Praha: Mladá fronta, 1961. 275 s.

URBAN, Stanislav. *Dole hučí Kamenice*. Liberec: Severočeské krajské nakladatelství, 1962. Liebiegův faktor, s. 43-69.

SEKUNDÁRNÍ LITERATURA

BERÁNEK, Jan: *Svárovská stávka*. Praha: Rovnost, 1951. 95s.

BRUNCLÍK, Zdeněk; VINKLÁT, Pavel: *150 let hospodářské komory v Liberci*. Liberec: Okresní hospodářská komora – Liberec, 2000. 95 s.
ISBN 80-902887-3-1.

CIBULKA, Karel. *Bouře ve Svárově: O 31. březnu roku 1870*. Náchod: Československý svaz dělnictva textilního průmyslu, 1926. 61 s.

CUŘÍN, František: K charakteristice jazyka Antala Staška. *Naše řeč*, 1972, roč. 55, č. 2-3, s. 159-165.

- ČERNÝ, František. *Kapitoly z dějin českého divadla*. Vyd. 1. Praha: Academia, 2000. 410 s. Dostupné z WWW: <http://kramerius.mlp.cz/kramerius/handle/ABG001/449000>. ISBN 80-200-0782-2.
- DURDÍK, Josef. *Kritika: výběr úvah: o zjevech literárních a uměleckých* [online]. Praha: Urbánek, 1874 [cit. 2010-07-15]. Služebník svého pána, s. 180-188. Dostupné z WWW: <http://kramerius.mlp.cz/kramerius/handle/ABG001/360831>.
- HÝSEK, Miloslav: *Antal Stašek*. Praha: Československá akademie věd a umění, 1933. 56 s.
- KARAUSOVÁ, Marie: *Svárovská stávka*. Vyd.1. Ústí nad Labem: Severočeské nakladatelství, 1980. 89 s.
- KLÍMA, Arnošt: *Počátky českého dělnického hnutí*. Praha: Rovnost, 1951. 142 s.
- KOŘALKA, Jiří: *Vznik socialistického dělnického hnutí na Liberecku*. Liberec: Krajské nakladatelství Liberec, 1956. 357 s.
- KVAČEK, Robert: *České dějiny II*. Praha: SPL-PRÁCE, 2006. 244 s. ISBN 80-86287-48-3.
- LEHÁR, Jan a kol. *Česká literatura od počátků k dnešku*. 2. dopl. vyd. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2008. 1082 s. ISBN 978-80-7106-963-8.
- PETRÁČKOVÁ, Věra; KRAUS Jiří a kol.: *Akademický slovník cizích slov*. Praha: Academia, 2001. 834 s. ISBN 80-200-0607-9.
- PETRŮ, Eduard: *Úvod do studia literární vědy*. Olomouc: Rubico, 2000. 187 s.
- POLÁK, Karel: *O Antalu Staškovi*. Praha: Práce, 1951. 105 s.

Proces s účastníky svárovské stávky. Katalog k signatuře C 1870/75 fondu Krajský soud Mladá Boleslav. [zprac. Kolektiv autorů Státního archivu v Praze za redakce Ingeborg Churáňové]. Praha 1956. 327 s.

SVOBODOVÁ, Magdaléna. *Svárovská stávka v české literatuře.* Praha, 1956. 73 s. Diplomová práce. Karlova Univerzita, Filozofická fakulta.

ŠALDA, František Xaver. *O věcech divadelních: Výbor ze statí o dramatu a divadle.* Praha: Melantrich, 1987. Cyklus Jeřábkův, s. 103-110.

VOBORNÍK, Jan: *Fr. V. Jeřábek.* 1923.

VYKOUPILOV, Libor: *Slovník českých dějin.* Brno: Julius Zirkus, 2000. 769 s. ISBN 80-902782-0-5.

SEKUNDÁRNÍ ZDROJ

Pavlinka (rež. Karel Kachyňa, 1974)

INTERNETOVÝ ZDROJ

[Http://www.kinobox.cz](http://www.kinobox.cz) [online]. c2010 [cit. 2010-06-22]. Tajemství zlatého Buddhy.

Dostupné z

WWW: <<http://www.kinobox.cz/cfn/film/24731-tajemstvi-zlateho-buddhy>>.